

μ. μπακούνιν

η αντίδραση
στην γερμανία

Β' ΕΚΔΟΣΗ

ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ
ΤΥΠΟΣ

ΜΙΧΑΗΛ ΜΠΑΚΟΥΝΙΝ

Η ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ ΣΤΗ ΓΕΡΜΑΝΙΑ

**Μετάφραση: Νίκος Κούρκουλος
Επιμέλεια: Πάνος Τσαχαγέας**

ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΤΥΠΟΣ

ΤΙΤΛΟΣ : Η Αντίδραση στη Γερμανία
ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ : Μιχαήλ Μπακούνιν
ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ : Νίκος Κούρκουλος
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ : Πάνος Τσαχαγέας
ΜΑΚΕΤΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ : Δημήτρης Μουστάκης
ΕΚΔΟΣΕΙΣ : ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΤΥΠΟΣ

ΧΡΟΝΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ : Απρίλιος 1987

© 1987 για την ελληνική μετάφραση εκδόσεις "ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΤΥΠΟΣ"

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τον Ιούλιο του 1840 ένας νεαρός ρώσος αριστοκράτης φτάνει στο Βερολίνο για να συνεχίσει εκεί τις σπουδές του. Δε διάλεξε τυχαία την πρωτεύουσα της Πρωσίας: τα πρώτα μαθήματα που θα τρέξει να παρακολουθήσει είναι αυτά του καθηγητή Βέρντερ, πιστού και "ορθόδοξου" μαθητή του Χέγκελ. Ο εικοσιεξάχρονος Μπακούιν είναι ήδη ένας χεγκελιανός: τον έχει μύσει σ' αυτήν τη φιλοσοφία "που είναι το υψηλότερο σημείο της σύγχρονης κουλτούρας" ο φίλος του Στάνκιεβιτς, όταν ήταν ακόμα φοιτητής στη Μόσχα. Πολύ γρήγορα γίνεται δεχτός στο Doctorclub, την περίφημη λέσχη των "Νεαρών Χεγκελιανών".

Έτσι, τον Οκτώβρη του 1842 το πρώτο του άρθρο βλέπει το φως της δημοσιότητας σε συνέχειες στην εφημερίδα "Γερμανικά Χρονικά" (τεύχη 249 ως 252). Αυτή την εφημερίδα εκδίδει στη Δρέσδη ο Άρνολντ Ρούγκε, αφότου η κυβέρνηση απαγόρευσε το προηγούμενο περιοδικό του "Χρονικά του Χάλλε", και είναι όργανο του Κύκλου των Ελευθέρων Ανθρώπων (Die Freien), ριζοσπαστικής εξέλιξης του Doctorclub. Τίτλος του "Η αντίδραση στη Γερμανία: Απόσπασμα από ένα Γάλλο" και σαν υπογραφή το ψευδώνυμο "Ζυλ Ελυζάρ". Μέτρο προφύλαξης ίσως, αλλά ωστόσο, αρκετά δικαιολογημένο αφού λίγους μήνες αργότερα η αστυνομία θα κλείσει τα "Γερμανικά Χρονικά" και σχεδόν ταυτόχρονα την "Εφημερίδα του Ρήνου", το άλλο σπουδαίο όργανο του κινήματος όπου την ίδια χρονιά εμφανίστηκαν τα πρώτα άρθρα του νεαρού Μαρξ.¹

Μέσα σ' αυτό το περιβάλλον ο Μπακούιν θα γνωρίσει και θα αποσιωθεί στην υπόθεση στην οποία έμεινε πιστός σ' όλη τη ζωή του: στην επανάσταση. Τούτο το πρώτο του γραφτό είναι λοιπόν ένα ντοκουμέντο τόσο για τη διαμόρφωση των μεταγενέστερων ιδεών του όσο και για την εξέλιξη της χεγκελιανής αριστεράς.

• • •

"Πρέπει να συλλάβουμε και να ανυψώσουμε σε αρχή την αντίφαση, της οποίας η αρχή πρέπει να εκφραστεί έτσι: όλα τα πράγμα-

τα είναι καθαυτά αναφατικά. Αυτή η πρόταση εκφράζει την ουσία και την αλήθεια των πραγμάτων... Η ταυτότητα είναι μόνο ο καθορισμός της απλής αμεσότητας, του νεκρού Όντος, ενώ η αντίφαση είναι η ρίζα κάθε κίνησης και κάθε ζωικότητας. Μονάχα στο μέτρο που περικλείει μια αντίφαση, ένα πράγμα είναι ικανό για κίνηση, για ορμή, για δραστηριότητα" (Χέγκελ, "Η Επιστήμη της Λογικής"). Το άρθρο του Μπακούιν προσπαθεί να εφαρμόσει τη χεγκελιανή αρχή της αντίφασης στην πολιτική κατάσταση που αντιμετώπιζε τότε η Γερμανία. Το "δημοκρατικό κόμμα" και το "αντιδραστικό κόμμα" εμφανίζονται σαν ο αρνητικός και ο θετικός πόλος.² Και βέβαια ο Μπακούιν, ακολουθώντας πιστά τον Χέγκελ σ' αυτό το σημείο, πιστεύει στην ανωτερότητα του αρνητικού. Όχι φυσικά στο βαθμό που το αρνητικό ορίζεται σαν μια μερικότητα, σαν μια αποκλειστική άποψη, αλλά στο βαθμό που είναι φορέας του ενεργητικού, του πνευματικού στοιχείου, του Πνεύματος, στο βαθμό που το αρνητικό αποτελεί έκφραση του απόλυτου, του γενικού. Η αρχή του αρνητικού είναι η αρχή της απόλυτης ελευθερίας κι αυτή αντιτίθεται στην περιορισμένη και μερική ύπαρξή του. Ο Μπακούιν προσπαθεί να δώσει ένα ιστορικό σχήμα, όπου κυριαρχεί η "αιώνια αντίφαση ανάμεσα στην ελευθερία και τη μη ελευθερία", της οποίας η αντίφαση που εξετάζει δεν είναι παρά μια απλή στιγμή. Μια αποφασιστική στιγμή ωστόσο, γιατί ελπίζει, πιστεύει, πως είναι η στιγμή που φέρνει τη λύση της. Αν αυτή η ελπίδα αποδείχτηκε μάταιη, τόσο το χειρότερο γι' αυτόν αλλά και για μας.

Θάθελα να τονίσω δύο ακόμα σημεία: το πρώτο είναι η θρησκευτικότητα που αποπνέει το κείμενο. Για τον Μπακούιν, η πίστη στην "υπόθεση του αρνητικού" είναι μια θρησκευτική πίστη. Το επαναλαμβάνει πολλές φορές και γίνεται φανερό ότι δεν είναι ένα απλό σχήμα λόγου. Δεν ξέρω κατά πόσο αυτό οφείλεται στη χεγκελιανή επιρροή ή στις όχι ακόμα ξεπερασμένες θρησκευτικές ανησυχίες του νεαρού ρώσου.³ Πάντως αυτή η στάση αξίζει μερικές παρατηρήσεις: Στα "Γαλλογερμανικά Χρονικά" (που το μοναδικό τεύχος τους θα βγάλουν ο Ρούγκε και ο Μαξ στο Παρίσι το 1843) υπάρχουν δύο απ' τα σημαντικότερα κείμενα του Μαξ, "Το εβραϊκό ζήτημα" και η "Εισαγωγή της Συμβολής στην Κριτική της Χεγκελιανής Φιλοσοφίας του Δικαίου". Σ' αυτά, ιδιαίτερα στο δεύτερο, αναγγέλλεται το τέλος της θρησκείας, δηλαδή το τέλος της κριτικής της θρησκείας: "Για τη Γερμανία η κριτική της θρησκείας έχει ουσιαστικά τελειώσει, και η κριτική της θρησκείας είναι η προϋπόθεση κάθε κριτικής". Τα "Γαλλογερμανικά Χρονικά" είναι ίσως το υψη-

λότερο σημείο που έφτασε η χεγκελιανή αριστερά, αλλά και ταυτόχρονα ο χαμός της. Από δω και πέρα ο Χέγκελ θα παραδοθεί στους ιστορικούς της φιλοσοφίας, ενώ η σταλινομαρξιστική μυθολογία θα τον τοποθετήσει ευλαβικά στο μουσείο των προγόνων του "επιστημονικού σοσιαλισμού" δίπλα στην "αγγλική πολιτική οικονομία και το γαλλικό ουτοπικό σοσιαλισμό". Για το "διαλεκτικό υλισμό" το πρόβλημα της θρησκείας έχει λυθεί. Τόσο καλά μάλιστα που θα προτιμήσει να κλείσει τα μάτια του μπροστά στη θρησκευτική πίστη που εξακολουθεί να συνταράζει τα πλήθη και να εγκαταλείπει σωπικά την αθεϊστική του προπαγάνδα. Παρά τη θεωρητική του αφέλεια όμως, ο σταλινομαρξισμός θα δείξει μια αναμφίβολη πρακτική ικανότητα να εκμεταλλεύεται για λογαριασμό του τις θρησκευτικές διαδικασίες που άφησε να συνεχίζονται, με υποκριτική περιφρόνηση, στην ψυχή των μαζών (τη λατρεία των αρχηγών, την πίστη στο δόγμα, το παιγνίδι των αιρέσεων κλπ.). Σήμερα ορισμένοι θεωρητικοί μιλούν για την επιστροφή της θρησκείας, δηλαδή για την επιστροφή της κριτικής της θρησκείας.⁴ Μερικά σύγχρονα γεγονότα — απ' το Ιράν ως την Πολωνία — έκαναν φανερή αυτήν την επιστροφή. Θα πρέπει ίσως να κάνουμε τη διάκριση ανάμεσα σε θρησκευτικότητα και καθαυτό θρησκεία (θεολογία). Η θρησκευτικότητα δεν έχει καμιά σχέση με το "θεϊκό φάντασμα". Η θρησκευτικότητα δεν είναι παρά μία μερική έκφραση της πνευματικότητας, της δύναμης που κινούσε και συγκινοούσε πάντα τους ανθρώπους. Ο Μαρξ των Γαλλογερμανικών Χρονικών (που είναι ίσως το υψηλότερο σημείο της κριτικής της θρησκείας⁵, αλλά με κανένα τρόπο το τέλος της) ήξερε να διακρίνει τις δύο όψεις που περιέχει η θρησκεία γενικά: "έκφραση της πραγματικής αθλιότητας και διαμαρτυρία ενάντια στην πραγματική αθλιότητα". Εγκατέλειψε όμως στη συνέχεια κάθε μελέτη σχετικά με αυτήν την "καλή πλευρά" της θρησκείας. Έτσι το κείμενο του νεαρού Μπακούιν, σοκάροντας ίσως κάποιους, μας φέρνει στο κλίμα μιας ξεχασμένης εποχής που το επαναστατικό κίνημα ήξερε ότι περιείχε μια θρησκευτική πλευρά. Και βέβαια μόνο ξέροντας αυτό, μπορεί να κριτικάρει αυτή τη θρησκευτική πλευρά, μπορεί να βρει μέσα στο θρησκευτικό βούρκο το καθαρό διαμάντι του Πνεύματος.

Το δεύτερο σημείο είναι το μίσος για τους συμβιβαστές, για τους "συμφιλωτικούς" όπως τους ονομάζει. Ο ορμητικός Μπακούιν δηλώνει απερίφραστα ότι προτιμάει τους γνήσιους, καθαρούς και αδιάλλακτους "αναδραστικούς", τους ορκισμένους εχθρούς της επανάστασης, και είναι πρόθυμος να τους αναγνωρίσει μια κά-

ποια εντιμότητα. Αλλά η περιφρόνησή του ξεχειλίζει όταν μιλάει για τους πολιτικάντηδες του "ναί μεν αλλά", αυτούς που ξέρουν "να δείχνουν κατανόηση", αυτούς που ξέρουν να ελίσσονται, να συμβιβάζουν τα ασυμβίβαστα και να δικαιολογούν τα αδικαιολόγητα. Και τα γεγονότα που ακολούθησαν, στα εκατόν τόσα χρόνια που μας χωρίζουν απ' αυτό το άρθρο, έδειξαν επαρκώς ότι οι "συμφιλιωτικοί", είτε προέρχονται απ' το "δημοκρατικό" είτε απ' το "ανταδραστικό κόμμα" είναι πραγματικά οι πιο επικίνδυνοι εχθροί της επανάστασης.

• • •

Έχει υποστηριχθεί πως ο Μπακούιν υπογράφοντας την "Αντίδραση στη Γερμανία" με το ψευδώνυμο ενός Γάλλου, δείχνει μια προσπάθεια για να συνδέσει τα "αριστερά" συμπεράσματα της χεγκελιανής φιλοσοφίας με την παράδοση και την οπτική του γαλλικού σοσιαλισμού. Ωστόσο, το άρθρο του μου φαίνεται περισσότερο σηματοδεδεμένο απ' τη γερμανική σκέψη. Το "πέρασμα στη γαλλική οπτική" συνέβηκε, νομίζω, αργότερα. Το βλέπουμε, φανερά πια, στο γράμμα του Μπακούιν στον Ρούγκε (Μάης 1843) που, μαζί με την αλληλογραφία ανάμεσα στους Μαρξ, Ρούγκε και Φόνερμπαχ, δημοσιεύτηκε στο μοναδικό τεύχος των Γαλλογερμανικών Χρονικών για να δείξει στους αναγνώστες μέσα από ποια ανταλλαγή ιδεών προέκυψε η έκδοση του περιοδικού. Το γράμμα αυτό, που προστέθηκε σαν παράρτημα σ' αυτό το βιβλίο, είναι το αμέσως επόμενο κείμενο του Μπακούιν (είχε μεσολαβήσει μια σύντομη συνεργασία του με την εφημερίδα "Ελβετός Δημοκράτης" του Φρέμπελ). Εδώ, όντως, ο Μπακούιν βλέπει τη Γαλλία σαν την πρωτοπορία της ανθρωπότητας, υποστηρίζει θερμά τον "εκγαλλισμό" της Γερμανίας ενώ δε λείπουν οι αυστηρές κρίσεις για τον χεγκελιανισμό (π.χ. όταν μιλάει για "τον ελεφάντινο πύργο των σοφών θεωριών" ή για "την ατυχία των γερμανών θεωρητικών"). Φτάνει μάλιστα να εγκωμιάζει τον Ρουσσώ και τον Βολταίρο, σαν εκφραστές μιας ανώτερης φιλοσοφίας! Πάντως ο ενθουσιασμός του ήταν προσωρινός, λίγο καιρό μετά θα γράψει πως ο Ρουσσώ "ήταν ο πιο νοσηρός φιλόσοφος του περασμένου αιώνα, ο σοφιστής που ενέπνευσε όλους τους αστούς επαναστάτες".

Τέλος, ως παρατηρήσουμε πως αυτή η "γαλλική ασθένεια" δεν ήταν προσωπική υπόθεση του Μπακούιν, αλλά κοινή εξέλιξη των περισσότερων νεοχεγκελιανών που υπάκουσαν με ενθουσιασμό στο

σύνθημα που έριξε ο Φόουερμπαχ για την ένωση του "γερμανικού νου" με τη "γαλλική καρδιά", που την αντιλαμβάνονταν σαν ένωση της ιδεαλιστικής με την υλιστική αρχή.⁶ Τελικά, αυτό το σχέδιο εφαρμόστηκε σαν εγκατάλειψη του "γερμανικού νου" προς όφελος της "γαλλικής καρδιάς", αν όχι προς όφελος του "αγγλικού νου" των Άνταμ Σμθ και Ρικάρντο. Τελικά, αυτό σήμαινε εγκατάλειψη της σκέψης του Χέγκελ και σύνδεση με τα "λαϊκά" πολιτικά σοσιαλιστικά ρεύματα. Το επαναστατικό κίνημα στρέφει την πλάτη του στη φιλοσοφία και τραβάει το δρόμο του.

* * *

(Η μετάφραση έγινε απ' τα γαλλικά (μετάφραση Ζαν Μπαρρυνέ - SPARTACUS 1970) κι όχι απ' το γερμανικό πρωτότυπο. Οι σημειώσεις και οι υπότιτλοι στο κείμενο προστέθηκαν απ' το γάλλο μεταφραστή.)

N.K. Μάης 1986

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗ:

1. Πάντως, η ανωνυμία δεν έσωσε τον Μπακαούνιν. Τα δοκίμια του έκανε μεγάλη εντύπωση, τα αληθινά όνομα του συγγραφέα γρήγορα έγινε γνωστό κι ο ίδιος χρειάστηκε να καταφύγει στην Ελβετία.

2. Βέβαια αυτοί οι όροι πρέπει να ειδικωθούν μέσα στην εποχή τους. Επ' ευκαιρία θάθελα να διαμαρτυρηθώ για τη συνηθισμένη ταύτιση του μέσου αναγνώστη: "κόμμα = γραφειοκρατικός οργανισμός", ταύτιση που τον οδηγεί σε διασκεδαστικές παρανοήσεις όταν διαβάζει κείμενα όπου αυτός ο όρος χρησιμοποιείται με τον τρόπο του Χέγκελ ή του νεαρού Μαρξ, δηλαδή, με την ετυμολογική και την πιο βαθιά του σημασία: ένα καμμάτι της κοινωνίας που αντιτίθεται συνειδητά στην υπόλοιπη κοινωνία.

3. Είναι γνωστό ότι ο νεαρός Μπακαούνιν είχε όντως θρησκευτική πίστη, είναι γνωστές επίσης και οι δυσκολίες του να την ξεπεράσει. Αλλά κι ο παθιασμένος και επίμονος αθεϊσμός των γηραιών του δεν είναι μήπως η άλλη όψη αυτής της νεανικής πίστης του; Βλ. Φόουερμπαχ "Ο πανθεισμός είναι η αναγκαία συνέπεια της θεολογίας (ή του θεισμού), είναι η συνεπής θεολογία. Ο αθεϊσμός είναι η αναγκαία συνέπεια του πανθεισμού, ο συνεπής πανθεισμός" ή "Ο αθεϊσμός είναι ο πανθεισμός ανεστραμμένος" και "ο πανθεισμός είναι η όρνηση της θεολογίας απ' την άποψη της θεολογίας".

4 Τα πιο χαρακτηριστικά κείμενα που έχω υπόψη μου είναι: Κεν Ναμπ "Η πραγμάτωση και η κατάργηση της θρησκείας" (μπρασούρα, Μπέρκλεϋ 1977) και "Η κρίση του θεαύ άρχισει", κείμενο του Ινστιτούτου Σύγχρονης Προϊστορίας (στο Περιοδικό Σύγχρονης Προϊστορίας I, Παρίσι 1982 – τα δυο αυτά κείμενα θα περιλαμβάνονται σ' ένα βιβλίο με τίτλο "Το Ξεπέραςμα της Θρησκείας" που θα εκδοθεί προσεχώς απ' τις εκδόσεις "ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΤΥΠΟΣ").

5. Ενδιαφέρον έχει και η σουρρεαλιστική κριτική της θρησκείας, που εκμεταλλεύτηκε σε κάποια βαθμό τις ψυχαναλυτικές θεωρίες. Με τις σοβαρές ανεπάρκειες της αιτουασιονίστικης κριτικής της θρησκείας ασχολείται το κείμενο του Ναμπ.

6. "Ο αληθινός φιλόσοφος, όμοιος κι απαράλλαχτος με τη ζωή και τον άνθρωπο, πρέπει νάναι γαλλογερμανικής καταγωγής. Η καρδιά – θηλυκή αρχή, γήινη έννοια, έδρα του υλισμού – είναι ουσία γαλλική. Το κεφάλι – αρσενική αρχή, έδρα του ιδεαλισμού – είναι ουσία γερμανική."

Η ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ ΣΤΗ ΓΕΡΜΑΝΙΑ

ΟΙ ΑΝΤΙΠΑΛΟΙ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

Ελευθερία, πραγμάτωση της ελευθερίας: ποιος μπορεί να αρνηθεί πως αυτές οι λέξεις βρίσκονται τώρα πρώτες-πρώτες στην ημερήσια διάταξη της ιστορίας; Φίλοι κι εχθροί το αναγνωρίζουν θέλοντας και μη και κανείς δε θα τολμήσει καν να δηλώσει ανοιχτά και θαρραλέα ότι είναι αντίπαλος της ελευθερίας. Αλλά το να μιλάς για κάτι και να το αναγνωρίζεις δεν του δίνει πραγματική υπόσταση, κι αυτό το ξέρει και το Ευαγγέλιο¹ — πράγματι, υπάρχει ακόμα δυστυχώς ένα πλήθος ανθρώπων που, για να πούμε την αλήθεια, δεν πιστεύουν, ενδόμυχα, στην ελευθερία. Αξίζει τον κόπο, μπροστά στο ενδιαφέρον αυτής της υπόθεσης, να ασχοληθούμε μαζί τους. Ανήκουν σε πολύ διαφορετικούς τύπους: πρώτα-πρώτα συναντάμε ανθρώπους υψηλά ιστάμενους, φορτωμένους χρόνια κι εμπειρία που, στα νιάτα τους, υπήρξαν ερασιτέχνες της πολιτικής ελευθερίας — ένας πλούσιος και διακεκριμένος άνθρωπος βρίσκει πράγματι μια κάποια εκλεπτυσμένη απόλαυση μιλώντας για ελευθερία και ισότητα, πράγμα που εξάλλου τον κάνει διπλά ενδιαφέροντα στις συναναστροφές του. Αλλά καθώς δεν μπορούν τώρα πια να απολαύσουν τη ζωή όπως στα νιάτα τους, ζητάνε να κρύψουν τη φυσική και διανοητική τους κατάπτωση κάτω απ' το πέπλο της "πείρας" — μια λέξη της οποίας συχνά έγινε κατάχρηση. Χάνει κανείς τον καιρό του μιλώντας μ' αυτούς τους ανθρώπους. Ποτέ δεν πήραν στα σοβαρά την ελευθερία, ποτέ η ελευθερία δεν υπήρξε γι' αυτούς εκείνη η θρησκεία, που δεν οδηγεί στις μεγαλύτερες απολαύσεις και στην υπέρτατη ευτυχία παρά μόνο μέσα απ' το δρόμο των πιο τρομερών αντιφάσεων, μέσα απ' τις πιο πικρές θλίψεις και μέσα από μια ολική και ανεπιφύλακτη απάρνηση. Δεν υπάρχει στ' αλήθεια

κανένα ενδιαφέρον στη συζήτηση μαζί τους, γιατί είναι γέροι κι έτσι, καλώς ή κακώς, θα πεθάνουν σύντομα.

Αλλά δυστυχώς υπάρχουν και πολλοί νέοι άνθρωποι που συμμερίζονται τις ίδιες πεποιθήσεις μ' αυτούς της πρώτης κατηγορίας, ή μάλλον την απουσία κάθε πεποίθησης. Ανήκουν οι περισσότεροι σ' αυτήν την αριστοκρατία που, απ' τη φύση της, έχει καταδικαστεί στη Γερμανία σε πολιτικό θάνατο, είτε στην εμπορευόμενη αστική τάξη, είτε σ' αυτήν των υπαλλήλων. Μ' αυτούς δεν έχουμε να κάνουμε τίποτα και μάλιστα ακόμα λιγότερο απ' όσο με τους γνωστικούς και πεπειραμένους της πρώτης κατηγορίας που έχουν κιάλας το ένα πόδι στον τάφο. Αυτοί οι τελευταίοι διατηρούν τουλάχιστον μια επίφαση ζωής, ενώ οι άλλοι είναι από γεννησιμιού τους ανύπαρκτα όντα, νεκροί άνθρωποι. Είναι ολότελα βουτηγμένοι στα βρώμικα ενδιαφέροντά τους για ματαιότητες ή για χρήμα και απασχολούνται μόνο με τις καθημερινές τους επιτυχίες, αγνοούν καθετί σχετικό με τη ζωή και με όσα συμβαίνουν γύρω τους' τόσο που, αν δεν είχαν ακούσει στο σχολείο να λέγεται κάτι για την ιστορία και την εξέλιξη των ιδεών, θα πίστευαν πιθανότατα πως ο κόσμος ήταν πάντα όπως είναι και τώρα. Είναι θαμπές υπάρξεις, σκιές που δεν μπορούν να σταθούν ούτε χρήσιμες ούτε ενοχλητικές' δεν έχουμε να φοβηθούμε τίποτα απ' αυτούς, γιατί μόνο ό,τι είναι ζωντανό μπορεί να δράσει και αφού πέρασε πια η συνήθεια νάχει κανείς σχέσεις με σκιές, δε θέλουμε πια να χάνουμε την ώρα μας μαζί τους.

Αλλά υπάρχει και μια τρίτη κατηγορία εχθρών της αρχής της Επανάστασης: είναι το αντιδραστικό κόμμα που εμφανίζεται λίγο μετά την Παλινόρθωση σ' όλη την Ευρώπη και που ονομάζεται συντηρητισμός στην πολιτική, ιστορική σχολή στην επιστήμη του δικαίου, και θετική φιλοσοφία στις θεωρητικές επιστήμες. Έχουμε την πρόθεση να συζητήσουμε μ' αυτό το κόμμα και θάταν παράλογο απ' τη μεριά μας να αγνοήσουμε την ύπαρξή του και να δείξουμε ότι τη θεωρούμε δίχως σημασία. Αντίθετα, αναγνωρίζουμε ειλικρινά ότι είναι τώρα παντού το κυρίαρχο κόμμα, και, ακόμα περισσότερο, είμαστε έτοιμοι να παραδεχτούμε πως η τωρινή του δύναμη δεν είναι ένα παιχνίδι της τύχης, αλλά έχει τις βαθιές της ρίζες μέσα στην εξέλιξη του σύγ-

χρονου πνεύματος. Γενικά, δεν αναγνωρίζω στο τυχαίο καμιά πραγματική επίδραση πάνω στην ιστορία. Η ιστορία είναι μία αβίαστη αλλά και ταυτόχρονα αναγκαία ανάπτυξη της ελεύθερης σκέψης, έτσι που αν θεωρούσα υπεύθυνη την τύχη για την τωρινή επικράτηση του αντιδραστικού κόμματος θα πρόσφερα τις χειρότερες υπηρεσίες στην ομολογία της δημοκρατικής πίστης που στηρίζεται αποκλειστικά στην απόλυτη ελευθερία της σκέψης. Θάταν ακόμα πιο επικίνδυνο, για μας, να επαναπαυτούμε σ' έναν ολέθριο και απατηλό εφησυχασμό, αφού, δυστυχώς ως τώρα, απέχουμε πολύ απ' την κατανόηση της κατάστασής μας. Κίνδυνος ακόμα πιο μεγάλος αφού, μέσα στην παραγνώριση, την τόσο συχνή, της αληθινής καταγωγής της δύναμής μας και της φύσης του εχθρού μας, απελπισμένοι απ' το θλιβερό θέαμα της χυδαιότητας, μπορεί να χάσουμε το θάρρος μας, ή — κάτι ίσως χειρότερο — αφού η απελπισία δεν μπορεί να κρατήσει και πολύ σ' ένα ον γεμάτο ζωή, να πέσουμε θύματα μιας αδικαιολόγητης, παιδικής και στείρας απερισκεψίας.

ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟ ΚΟΜΜΑ ΚΑΙ ΑΝΤΙΔΡΑΣΤΙΚΟ ΚΟΜΜΑ

Τίποτα δεν μπορεί να σταθεί πιο χρήσιμο στο δημοκρατικό κόμμα απ' τη γνώση της στιγμιαίας αδυναμίας του και της σχετικής δύναμης των αντιπάλων του. Αυτή η γνώση το κάνει καταρχήν να βγει απ' την αοριστία της φαντασίας και να μπει στην πραγματικότητα όπου πρέπει να ζήσει, να υποφέρει και επιτέλους να νικήσει. Αυτή κάνει τον ενθουσιασμό του στοχαστικό και σεμνό. Αφού, απ' αυτή την οδυνηρή επαφή με την πραγματικότητα, θάχει συνειδητοποιήσει την ιερή και καθαγιασμένη αποστολή του, αφού θάχει αντιμετωπίσει αναρίθμητες δυσκολίες που ορθώνονται παντού στο δρόμο του και που δεν έχουν την πηγή τους — όπως συχνά το δημοκρατικό κόμμα φαίνεται ότι πιστεύει — στο σκοταδισμό των αντιπάλων του, αλλά μάλλον στον πλούτο και στην πολυπλοκότητα της ανθρώπινης φύσης που αντιστέκεται στις αφηρημένες θεωρίες, αφού αυτές οι δυσκολίες θα το κάνουν να μάθει και στη συνέχεια να κατανοήσει τις ανεπάρκειες

ολόκληρης της τωρινής του ύπαρξης και θα του έχουν δείξει πως ο εχθρός δεν είναι μόνο έξω απ' αυτό, αλλά επίσης και κυρίως μέσα σ' αυτό και πως πρέπει συνεπώς να πολεμήσει αυτόν τον εσωτερικό εχθρό, αφού θάχει αποχτήσει την πεποίθηση πως η δημοκρατία δε συνίσταται μόνο σε μία αντίθεση στους κυβερνώντες, δεν είναι μια ιδιαίτερη συνταγματική, πολιτική ή οικονομική μεταρρύθμιση, αλλά ότι αναγγέλλει έναν ολοκληρωτικό μετασχηματισμό της σύγχρονης δομής του κόσμου και μια ουσιαστικά νέα ζωή, άγνωστη ως τώρα στην ιστορία, αφού όλα αυτά θα το έχουν πείσει πως η δημοκρατία είναι μία θρησκεία, αφού αυτή η αντίληψη θα το έχει κάνει το ίδιο θρησκευτικό, δηλαδή, όχι μόνο γοητευμένο απ' την αρχή του στη σκέψη και στο συλλογισμό, αλλά και πιστό σ' αυτήν την αρχή μέσα στην πραγματική ζωή, ως τις παραμικρότερες εκδηλώσεις του: τότε και μόνο τότε το δημοκρατικό κόμμα θάχει κερδίσει μια πραγματική νίκη πάνω στον κόσμο.

Αναγνωρίζουμε λοιπόν ειλικρινά πως η τωρινή ισχύς του αντιδραστικού κόμματος δεν είναι αποτέλεσμα του τυχαίου, αλλά μία ιστορική αναγκαιότητα. Δεν έχει τις ρίζες της στην ανεπάρκεια της δημοκρατικής αρχής: αυτή η τελευταία είναι η ισότητα ανάμεσα στους ανθρώπους που πραγματώνεται μέσα στην ελευθερία, αλλά είναι επίσης και η οντότητα του πνεύματος η πιο βαθιά, η πιο γενική, η πιο παγκόσμια, με μία λέξη αυτή η μοναδική οντότητα που εκδηλώνεται μέσα στην ιστορία. Αυτή η ισχύς του αντιδραστικού κόμματος είναι το αποτέλεσμα της ανεπάρκειας του δημοκρατικού κόμματος που δεν έφτασε ακόμα στην καταφατική συνείδηση της αρχής του και άρα δεν υπάρχει παρά μόνο σαν άρνηση της παρούσας πραγματικότητας. Αλλά όντας μόνο άρνηση, παραμένει καταρχήν αναγκαστικά ξένο προς τον πλούτο της ζωής, του οποίου βέβαια αδυνατεί ακόμα να συλλάβει την ανάπτυξη, στηριζόμενο σε μια αρχή που εμφανίζεται στα μάτια του με μία σχεδόν αποκλειστικά αρνητική μορφή. Γι' αυτό ως τώρα υφίσταται απλά σαν ένα κόμμα και όχι ακόμα σαν η ζωντανή πραγματικότητα εκείνη που είναι το μέλλον και όχι το παρόν. Το ότι οι δημοκράτες αποτελούν μονάχα ένα κόμμα (και μάλιστα αν κρίνουμε από τις εξωτερικές εκδηλώ-

σεις της ύπαρξής του ένα αδύναμο κόμμα), και το ότι για να υφίσταται απλά και μόνο σαν κόμμα προϋποθέτει ένα άλλο, ισχυρό κόμμα, που να τους αντιτίθεται, αυτό και μόνο θα έπρεπε να διαφωτίσει τους δημοκράτες για τις ίδιες τις ανεπάρκειες που ουσιαστικά ενυπάρχουν σ' αυτούς.

Σύμφωνα με τη φύση του και την αρχή του, το δημοκρατικό κόμμα επιθυμεί το καθολικό και το παγκόσμιο, αλλά σύμφωνα με την ύπαρξή του σαν κόμμα είναι μόνο κάτι το μερικό — το αρνητικό — που αντιτίθεται σ' ένα άλλο μερικό — το θετικό. Όλη η σπουδαιότητα κι όλη η ακαταμάχητη δύναμη του αρνητικού συντρέχουν στην εκμηδένιση του θετικού, αλλά, ταυτόχρονα με το θετικό, το αρνητικό βαδίζει προς την καταστροφή του, σύμφωνα με τη μερική, ατελή και ανάρμοστη στην ουσία του φύση του. Το δημοκρατικό κόμμα δεν υφίσταται σαν τέτοιο μέσα στον πλούτο της κατάφασής του, αλλά μόνο σαν άρνηση του θετικού: γι' αυτό οφείλει να εξαφανιστεί σαν ανολοκλήρωτη μορφή ταυτόχρονα με το θετικό, για να ξαναγεννηθεί αυτόματα με μία ανανεωμένη μορφή και μέσα στη ζωντανή ολοκλήρωση του είναι του. Έτσι το δημοκρατικό κόμμα αλλάζει ενεαυτώ κι αυτή η μεταμόρφωση δεν είναι μόνο ποσοτική, δεν είναι μια απλή διεύρυνση της τωρινής ανεπαρκούς ύπαρξής του: ο Θεός να μας φυλάει! Γιατί μια τέτοια διεύρυνση θα οδηγούσε σε μια παγκόσμια ισοπέδωση και το τέλος της ιστορίας θα ήταν ένα απόλυτο μηδέν. Αυτή η μεταμόρφωση είναι αντίθετα ποιοτική, είναι μια ζωντανή αποκάλυψη που γεννάει τη ζωή, είναι ένας καινούριος ουρανός και μια νέα γη, ένας νέος και υπέροχος κόσμος, που μέσα του όλες οι σημερινές ασυμφωνίες θα συγκεραστούν σε μία αρμονική ενότητα.

Είναι αδύνατο να διορθώσουμε τις ατέλειες του δημοκρατικού κόμματος εκμηδενίζοντας τον αποκλειστικό χαρακτήρα της ύπαρξής του σαν κόμμα διαμέσου μίας φαινομενικής συμφιλίωσής του με το θετικό: αυτές θάταν μάταιες προσπάθειες γιατί το θετικό και το αρνητικό παραμένουν πάντα ασυμβίβαστα. Το αρνητικό, στο βαθμό που το απομονώνουμε απ' την αντίθεσή του με το θετικό και το θεωρούμε καθαυτό, φαίνεται δίχως ουσία και δι-

χως ζωή. Αυτή η φαινομενική έλλειψη υπόστασης είναι και η σπουδαιότερη κατηγορία που οι θετικοί προσάπτουν στους δημοκράτες. Αυτή η κατηγορία στηρίζεται σε μία παρανόηση, γιατί το αρνητικό δεν μπορεί να θεωρηθεί απομονωμένα – τότε δε θα ήταν απολύτως τίποτα! – αλλά μόνο μέσα στην αντίθεσή του με το θετικό, όλο το είναι του, το περιεχόμενό του, η ζωτικότητα του τείνουν στην καταστροφή του θετικού. “Η επαναστατική προπαγάνδα, λέει ο Πένταρχος², είναι απ’ την ενδόμυχη φύση της η άρνηση των υφιστάμενων θεσμών του Κράτους, γιατί ο πιο αυθεντικός χαρακτήρας της δεν μπορεί να καθορίζει άλλο πρόγραμμα παρά μόνο την καταστροφή όλων όσων υπάρχουν”. Αλλά είναι λοιπόν δυνατόν το αρνητικό, που όλη του η ζωή δεν έχει άλλη αποστολή απ’ την καταστροφή, να μπορέσει να συμφωνήσει φαινομενικά με αυτό που η ενδόμυχη φύση του το υποχρεώνει να καταστρέψει; Αυτό μπορούν να το σκεφτούν μόνο εκείνοι οι άνθρωποι, οι δίχως φλόγα και δίχως ενεργητικότητα, που δεν τρέφουν καμιά σοβαρή ιδέα για το θετικό και το αρνητικό.

ΤΟ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟ ΚΟΜΜΑ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΟΥΣ ΓΗΗΣΙΟΥΣ ΑΝΤΙΔΡΑΣΤΙΚΟΥΣ

Στους κόλπους του αντιδραστικού κόμματος μπορούμε να διακρίνουμε σήμερα δύο βασικές ομάδες: στη μία ξεχωρίζουν οι γνήσιοι και συνεπείς αντιδραστικοί, στην άλλη οι ασυνεπείς και οι συμφιλιωτικοί. Οι πρώτοι αντιλαμβάνονται την αντίθεση σε όλη της την καθαρότητα, ξέρουν καλά πως όσο αδύνατο είναι να συμφιλιωθούν η φωτιά και το νερό άλλο τόσο αδύνατο είναι να συμφιλιωθούν το αρνητικό και το θετικό. Βλέπουν στο αρνητικό την καταφατική πλευρά της φύσης του και δεν μπορούν να πιστεύουν παρά μόνο τούτο το σωστό τους συμπέρασμα: ότι το θετικό μπορεί να διατηρηθεί μόνο με την ολική συντριβή του αρνητικού. Ταυτόχρονα δεν καταλαβαίνουν ότι το θετικό δεν είναι αυτό το θετικό που υπερασπίζονται παρά μόνο στο μέτρο που το αρνητικό του αντιτίθεται ακόμα, δεν κατανοούν συνεπώς πως αν το θετικό

κέρδιζε μια ολική νίκη πάνω στο αρνητικό, θα βρισκόταν τότε πια έξω απ' την αντίθεση, δε θάταν πια τότε το θετικό αλλά μάλλον η τελείωση του αρνητικού: πρέπει να τους συγχωρήσουμε αυτήν την έλλειψη κατανόησης, γιατί η τύφλωση είναι το ουσιαστικό χαρακτηριστικό κάθε θετικού, ενώ η οξύνοια χαρακτηρίζει μόνο το αρνητικό. Στη θλιβερή και δίχως συνείδηση εποχή μας, πολλοί είναι εκείνοι που από δειλία προσπαθούν να αποκρύψουν απ' τον εαυτό τους τις ακριβείς συνέπειες των ίδιων των αρχών τους ελπίζοντας έτσι ότι δε θα διατρέξουν τον κίνδυνο να ταρακουνηθεί το τεχνητό και εύθραυστο οικοδόμημα των υποτιθέμενων πεποιθήσεών τους. Έτσι πρέπει να πούμε ένα μεγάλο ευχαριστώ σ' αυτούς τους κύριους, τους γνήσιους αντιδραστικούς. Είναι ειλικρινείς, τίμιοι και θέλουν νάναι ολοκληρωμένοι άνθρωποι. Δεν μπορούμε να μιλήσουμε και πολύ μαζί τους, γιατί δε θέλουν ποτέ ν' ανταποκριθούν σε μία λογική συζήτηση και, τώρα πια που το αρνητικό σκόρπισε παντού το σπέρμα της αποσύνθεσης, είναι γι' αυτούς δύσκολο, αν όχι αδύνατο, να διατηρηθούν στο γνήσιο θετικό: σε τέτοιο σημείο που τους χρειάζεται να διαχωριστούν απ' την ίδια τους τη λογική, να φοβούνται τους εαυτούς τους και να μην κάνουν την παραμικρή προσπάθεια να εκφράσουν τις πεποιθήσεις τους, αφού θα προκαλέσουν σίγουρα την ανασκευή τους. Έχουν τέλεια συνείδηση αυτού του γεγονότος: έτσι αντικαθιστούν το λόγο με τη βρισιά... Παρόλα αυτά είναι τίμιοι και ολοκληρωμένοι άνθρωποι, ή, για την ακρίβεια, θέλουν να είναι. Τρέφουν όσο και εμείς μίσος για κάθε ημίμετρο, γιατί ξέρουν πως μόνο ένας ολοκληρωμένος άνθρωπος μπορεί νάναι καλός και πως τα ημίμετρα είναι η δηλητηριασμένη πηγή κάθε κακού.

Αυτοί οι φανατικοί αντιδραστικοί μας κατηγορούν για αίρεση, και, αν ήταν δυνατό, θα ανέσυραν απ' το οπλοστάσιο της ιστορίας τη σκοτεινή δύναμη της Ιεράς Εξέτασης για να τη χρησιμοποιήσουν εναντίον μας. Δε δέχονται ότι έχουμε οποιοδήποτε αγαθό και ανθρώπινο συναίσθημα και μας βλέπουν σαν πορωμένους Αντίχριστους που είναι θεμιτό να τους πολεμήσουν με όλα τα μέσα. Θα τους ανταποδώσουμε αυτή τη συμπεριφορά; Όχι, αυτό θάταν ανάξιο για μας και για τη μεγάλη υπόθεση

που υπερασπιζόμαστε. Η μεγάλη αρχή στην υπηρεσία της οποίας ταχθήκαμε μας δίνει, ανάμεσα σ' άλλα πλεονεκτήματα, το ευγενές προνόμιο να είμαστε δίκαιοι και αμερόληπτοι χωρίς μ' αυτό να βλάπτουμε την υπόθεσή μας. Ό,τι στηρίζεται σε μία αποκλειστική άποψη δεν μπορεί να χρησιμοποιήσει σαν όπλο την αλήθεια, γιατί η αλήθεια βρίσκεται σε αντίφαση με κάθε αποκλειστική άποψη. Ό,τι είναι αποκλειστικό είναι αναγκαστικά μεροληπτικό και φανατικό στις διακηρύξεις του, γιατί δεν μπορεί να επιβεβαιωθεί παρά μόνο με την ωμή κατάργηση όλων των άλλων αποκλειστικών απόψεων που του αντιτίθενται και που είναι εξίσου δικαιολογημένες μ' αυτό. Μία αποκλειστική άποψη, απ' το απλό γεγονός της ύπαρξής της, προϋποθέτει ότι υπάρχουν κι άλλες που πρέπει, σύμφωνα με την ιδιαίτερη λογική της, να τις εξαφανίσει για να διατηρηθεί. Αυτή η αντίφαση είναι η κατάρα που βαραινει πάνω του, μια κατάρα που την φέρει μέσα του και που μετατρέπει σε μίσος την έκφραση των αγαθών συναισθημάτων, που είναι σύμφυτα σε κάθε άνθρωπο άξιο του ονόματός του.

Είμαστε απ' αυτήν την άποψη άπειρα πιο ευτυχισμένοι. Σίγουρα, σαν κόμμα, αντιτασσόμαστε στους θετικιστές, τους πολεμάμε, κι αυτός ο αγώνας ξυπνάει λοιπόν μέσα μας όλα τα κακά πάθη. Το γεγονός ότι ανήκουμε κι οι ίδιοι σ' ένα κόμμα μας κάνει και μας συχνά μεροληπτικούς και άδικους. Αλλά δεν είμαστε μόνο αυτό το αρνητικό κόμμα που αντιτίθεται στο θετικό, η δική μας πηγή της ζωής είναι η παγκόσμια αρχή της απόλυτης ελευθερίας, μια αρχή που περικλείει ό,τι το καλό υπάρχει στο θετικό και που είναι πάνω απ' το θετικό, όπως και πάνω από μας, αν θεωρηθούμε σαν κόμμα. Σαν κόμμα κάνουμε μόνο πολιτική, αλλά βρίσκουμε τη δικαίωσή μας μόνο στην αρχή μας, αλλιώς η υπόθεσή μας δε θάταν καλύτερη απ' αυτή του θετικού, και μας χρειάζεται, για την ίδια τη συντήρησή μας, να παραμείνουμε πιστοί στην αρχή μας που είναι το μοναδικό θεμέλιο της δύναμης και της ζωής μας, που δηλαδή, μας ανυψώνει απ' αυτήν την περιορισμένη και πολιτική μόνο ύπαρξη στη θρησκεία της παγκόσμιας και ανοιχτής στη ζωή αρχής μας. Πρέπει να δράσουμε όχι μόνο πολιτικά, αλλά και θρησκευτικά μέσα στην πολιτική

μας. Αυτό σημαίνει να έχουμε σαν θρησκεία μας την ελευθερία, που η μόνη αυθεντική έκφρασή της είναι η δικαιοσύνη και η αγάπη. Ναι, για μας — που θεωρούμαστε εχθροί της χριστιανικής θρησκείας — και μόνο σε μας μένει αυτό το έργο που το θεωρούμε ύψιστο χρέος: να ασκούμε ουσιαστικά την αγάπη ακόμα και στις πιο λυσσαλέες μάχες μας, αυτήν την αγάπη που είναι η ύψιστη εντολή του Χριστού και η μοναδική αρχή του αληθινού χριστιανισμού.

Προσπαθούμε να είμαστε δίκαιοι ακόμα κι απέναντι στους εχθρούς μας, και αναγνωρίζουμε πρόθυμα ότι προσπαθούν να δεχτούν πραγματικά το καλό και, επιπλέον, ότι η φύση τους τους είχε προσανατολίσει στο καλό και σε μια παθιασμένη ζωή και πως μόνο ένα παράδοξο χτύπημα της μοίρας τους ξεστράτισε απ' την αληθινή τους φύση. Δε μιλάμε γι' αυτούς που έχουν προσχωρήσει στο κόμμα τους για να αφήσουν ελεύθερο το πεδίο στα κακά τους πάθη: τους ταρτούφους, υπάρχουν δυστυχώς πολλοί σε όλα τα κόμματα! Μιλάμε μόνο για τους ειλικρινείς υπερασπιστές του συνεπούς θετικισμού, που προσπαθούν να φτάσουν στο καλό χωρίς να έχουν τη θέληση να το πραγματοποιήσουν: εδώ βρίσκεται η μεγάλη τους ατυχία και γι' αυτό η συνειδήσή τους είναι πληγωμένη. Στην αρχή της ελευθερίας βλέπουν μόνο μια ψυχρή και ευτελή αφαίρεση, στην οποία η ευτέλεια και η τραχύτητα πολλών υπερασπιστών αυτής της αρχής έχουν δραστικά συνεισφέρει, μια αφαίρεση που είναι στερημένη από κάθε ζωή, κάθε ομορφιά και κάθε ιερότητα. Δεν καταλαβαίνουν πως δεν πρέπει να συγχέουν καθόλου αυτήν την αρχή με τη σημερινή, μέτρια και ολότελα αρνητική, μορφή της, και πως δεν μπορεί να νικήσει και να πραγματοποιηθεί παρά μόνο αν γίνει η ζωντανή κατάφαση του εαυτού της καταργώντας τόσο το αρνητικό, όσο και το θετικό. Η γνώμη τους, που δυστυχώς είναι και γνώμη αρκετών μελών του αρνητικού κόμματος, είναι πως το αρνητικό προσπαθεί να διαδοθεί σαν τέτοιο, και σκέφτονται, ακριβώς σαν εμάς, πως η διάδοση του αρνητικού θα βυθίσει μέσα στην ευτέλεια ολόκληρη την πνευματική κοινωνία. Ταυτόχρονα τα αυθόρμητα συναισθήματά τους τους κάνουν να επιθυμούν δικαιωματικά την πληρότητα μιας πα-

θιασμένης ζωής και, αφού δε βρίσκουν στο αρνητικό παρά μόνο την ισοπέδωση αυτής της ζωής, επιστρέφουν στο παρελθόν, στο παρελθόν έτσι όπως υπήρξε πριν κάνει την εμφάνισή της η αντίθεση ανάμεσα στο αρνητικό και το θετικό. Έχουν δίκιο στο βαθμό που αυτό το παρελθόν ήταν ένα όλο εμψυχωμένο από μια δικιά του ζωή και τους φαίνεται, σαν τέτοιο, πολύ πιο ζωντανό και πολύ πιο πλούσιο απ' ότι το σπαρασσόμενο απ' τις αντιφάσεις του παρόν. Αλλά κάνουν ένα μεγάλο λάθος όταν σκέφτονται ότι μπορούν να αναστήσουν αυτό το τόσο ζωντανό παρελθόν. Ξεχνάνε πως η ολότητα του παρελθόντος δεν μπορεί να εμφανίζεται σ' αυτούς παρά μόνο με τη μορφή μιας θαμπής και κομματιασμένης εικόνας μέσα στον καθρέφτη των σημερινών αντιφάσεων που γεννήθηκαν μοιραία απ' αυτό — και πως αυτό το παρελθόν, που ανήκει στο θετικό, δεν είναι πια παρά ένα πτώμα — δίχως ψυχή εγκαταλειμμένο στους μηχανικούς και χημικούς νόμους της αντανάκλασης. Όντας οπαδοί ενός τυφλού θετικισμού, δεν το καταλαβαίνουν, ενώ σαν ζωντανά όντα, σύμφωνα με τη φύση τους, αισθάνονται στην εντέλεια αυτήν την έλλειψη ζωής — και καθώς δεν ξέρουν πως, από μόνο το γεγονός ότι είναι θετικοί, φέρουν μέσα τους το αρνητικό, θεωρούν το αρνητικό υπεύθυνο γι' αυτή την έλλειψη ζωής. Η ροπή τους προς τη ζωή και την αλήθεια, ανίκανη να ικανοποιηθεί, μετατρέπεται σε μίσος και φορτώνουν το βάρος αυτής της αποτυχίας στο αρνητικό. Τέτοια είναι αναγκαστικά, σε κάθε συνεπή θετικιστή, η εσωτερική εξέλιξη των συναισθημάτων του: γι' αυτό, κατά τη γνώμη μου, αξίζουν τον οίκτο, αφού οι προσπάθειές τους έχουν σχεδόν πάντα τίμια προέλευση.

ΤΟ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟ ΚΟΜΜΑ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΟΥΣ ΣΥΜΦΙΛΙΩΤΙΚΟΥΣ ΑΝΤΙΔΡΑΣΤΙΚΟΥΣ

Οι συμφιλιωτικοί θετικιστές έχουν μια τελείως διαφορετική τοποθέτηση. Διακρίνονται απ' τους συνεπείς θετικιστές με δύο τρόπους: όντας πιο διαβρωμένοι απ' αυτούς εξαιτίας της λανθασμένης άποψης που έχουν για την εποχή μας, όχι μόνο δεν απορρίπτουν απλά και ξεκάθαρα

το αρνητικό σαν ένα απόλυτο κακό, αλλά του παρέχουν κιόλας μια σχετική και στιγμιαία δικαιολόγηση — απ' την άλλη, δεν κατέχουν την ίδια, πλήρους καθαρότητας ενέργεια, αυτήν την καθαρότητα που τουλάχιστον επιθυμούν οι συνεπείς και αδιάλλακτοι θετικιστές και που τη χαρακτηρίσαμε σαν σημάδι μιας ολοκληρωμένης, πλούσιας και τίμιας φύσης. Μπορούμε να ορίσουμε την άποψη των συμφιλιωτικών σαν την άποψη της ατιμίας στον τομέα της θεωρίας — και λέω της θεωρίας γιατί προτιμώ να αποφυγώ κάθε κατηγορία ενάντια σε πράξεις ή σε πρόσωπα και γιατί δεν πιστεύω πως, στην εξέλιξη των πνευμάτων, μπορεί να παρέμβει μια κακή προσωπική θέληση για να την εμποδίσει. Πάντως πρέπει να παραδεχτούμε πως η θεωρητική ατιμία, σύμφωνα με την ίδια της τη φύση, οδηγεί σχεδόν πάντα και αναγκαστικά στην πρακτική ατιμία.

Οι συμφιλιωτικοί θετικιστές έχουν περισσότερη ευφροσύνη και διορατικότητα απ' τους συνεπείς, είναι οι έξυπνοι και οι κατεξοχήν θεωρητικοί και στο μέτρο αυτό οι κύριοι εκπρόσωποι της σύγχρονης εποχής. Μπορούμε να εφαρμόσουμε στην περίπτωση τους αυτό που είπε μια γαλλική εφημερίδα στις αρχές της επανάστασης του Ιουλίου για το "Κέντρο": "Η αριστερή πτέρυγα λέει: δυο φορές το δύο κάνει τέσσερα, η δεξιά πτέρυγα: δυο φορές το δύο κάνει έξι... και το κέντρο λέει: δυο φορές το δύο κάνει πέντε". Αλλά θα το έπαιρναν άσχημα! Ας προσπαθήσουμε λοιπόν να μελετήσουμε τη δύσκολη και συγκεχυμένη φύση τους πολύ σοβαρά και με τον πιο βαθύ σεβασμό απέναντι στη σωφροσύνη τους. Είναι πολύ πιο δύσκολο να πείσεις τους συμφιλιωτικούς παρά τους συνεπείς. Οι τελευταίοι φανερώνουν στις πράξεις τους τη δύναμη των πεποιθήσεών τους, ξέρουν αυτό που θέλουν και μιλάνε ξεκάθαρα γι' αυτό, και μισούνε όσο και μεις κάθε αναποφασιστικότητα, κάθε ασάφεια γιατί οι ενεργητικές φύσεις τους μέσα στη δράση δεν μπορούν να αναπνέουν ελεύθερα παρά μόνο ένα καθαρίο και διαυγή αέρα. Αλλά με τους συμφιλιωτικούς, πρόκειται για κάτι τελείως διαφορετικό! είναι πονηροί άνθρωποι, ω, είναι ξύπνιοι και συνετοί! Δεν επιτρέπουν ποτέ, στην πρακτική, το πάθος της αλήθειας να καταστρέψει το τεχνητό οικοδόμημα των θεω-

ριών τους. Είναι πολύ έμπειροι, πολύ έξυπνοι για να ακούσουν καλοπροαίρετα την επιτακτική φωνή της απλής πρακτικής συνειδησης. Σίγουροι για την άποψή τους, την ατενίζουν γεμάτοι περηφάνεια, κι όταν λέμε πως μόνο ό,τι είναι απλό είναι αληθινό και πραγματικό, γιατί μόνο αυτό μπορεί να παίξει ένα δημιουργικό ρόλο, αυτοί ισχυρίζονται αντίθετα πως μόνο το πολύπλοκο είναι αληθινό: πράγματι, κουράστηκαν τόσο για να το κατασκευάσουν κι αυτό είναι το μόνο σημάδι που επιτρέπει να τους ξεχωρίσουμε, αυτούς, τους έξυπνους ανθρώπους απ' τον ανόητο και αμόρφωτο όχλο (είναι πολύ δύσκολο να πείσει κανείς αυτούς τους ανθρώπους γιατί ακριβώς ξέρουν τα πάντα!). Άλλοι λόγοι για τη συμπεριφορά τους: όντας ικανοί πολιτικοί, θεωρούν σαν ασυγχώρητη αδυναμία το να αιφνιδιαστούν από κάποιο γεγονός, τέλος, βοηθούμενοι απ' το στοχασμό τους, γλίστρησαν σ' όλες τις γωνιές του κόσμου της φύσης και του πνεύματος και, μετά απ' αυτό το μακρύ και κουραστικό διανοητικό ταξίδι, κατέληξαν στην πεποίθηση ότι δεν αξίζει τον κόπο νάχει κανείς στενές σχέσεις με τον πραγματικό κόσμο. Μ' αυτούς τους ανθρώπους είναι δύσκολο να αποσαφηνίσεις οτιδήποτε, γιατί, σαν τα γερμανικά συντάγματα, ξαναπαίρνουν με το δεξί χέρι αυτό που έδωσαν με το αριστερό, δεν απαντάνε ποτέ μ' ένα ναι ή μ' ένα όχι, λένε: "Σε ένα κάποιο βαθμό έχετε δίκιο, αλλά όμως...", κι όταν εξαντληθούν όλα τους τα επιχειρήματα, τότε λένε: "Ναι, είναι ένα λεπτό ζήτημα...".

Παρόλα αυτά θα θέλαμε να προσπαθήσουμε να συζητήσουμε με το κόμμα των συμφιλιωτικών που, παρά την έλλειψη συνοχής του δόγματός του και την ανικανότητά του να παίξει ένα κυρίαρχο ρόλο, είναι τώρα ένα ισχυρό κόμμα και μάλιστα το πιο ισχυρό, αν πάρουμε υπόψη, εννοείται, τους αριθμούς κι όχι τις ιδέες. Η ύπαρξή του είναι σημείο των καιρών, και μάλιστα ένα απ' τα σπουδαιότερα: δεν επιτρέπεται λοιπόν να αγνοήσουμε αυτό το κόμμα ή ν' αποσιωπήσουμε την ύπαρξή του.

ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΠΑ ΤΗ ΛΟΓΙΚΗ ΦΥΣΗ ΤΗΣ ΑΝΤΙΦΑΣΗΣ

Όλη η σωφροσύνη των συμφιλιωτικών βρίσκεται στον ισχυρισμό πως δύο αντιτιθέμενες τάσεις, απ' το ίδιο το γε-

γονός της αντίθεσής τους, είναι αποκλειστικές και κατά συνέπεια λανθασμένες, και πως αν οι δύο όροι της αντίφασης, θεωρημένοι αφηρημένα, είναι λανθασμένοι, η αλήθεια πρέπει λοιπόν να βρίσκεται κάπου ανάμεσα στις δυο, και πρέπει να συμφιλιώσουμε τα αντίθετα για να φτάσουμε στην αλήθεια. Εκ πρώτης όψεως, αυτή η επιχειρηματολογία μοιάζει αναντίρρητη, κι εμείς οι ίδιοι παραδεχθήκαμε τον αποκλειστικό χαρακτήρα του αρνητικού, αφού αντιτίθεται στο θετικό και μέσα σ' αυτήν την αντίθεση αναφέρεται άμεσα σ' αυτό. Δεν προκύπτει αναγκαστικά πως το αρνητικό πραγματώνεται και ολοκληρώνεται ουσιαστικά μέσα στο θετικό; Κι οι συμφιλιωτικοί δεν έχουν τάχα δίκιο όταν θέλουν να συμφιλιώσουν το θετικό και το αρνητικό; Σύμφωνα, αν αυτή η συμφιλίωση είναι δυνατή, αλλά είναι αληθινά δυνατή; Ο μοναδικός λόγος ύπαρξης του αρνητικού δεν είναι η καταστροφή του θετικού; Αφού οι συμφιλιωτικοί θεμελιώνουν την άποψή τους πάνω στη φύση της αντίφασης, δηλαδή, πάνω στο γεγονός ότι δύο αντιτιθέμενες αποκλειστικότητες προϋποτίθενται, σαν τέτοιες, αντίπαλες, πρέπει λοιπόν να παραδεχθούν και να αποδεχθούν αυτήν τη φύση σ' όλη της την έκταση. Πρέπει επίσης, σύμφωνα με τις συνέπειες που αυτό θα έχει πάνω τους, να παραμείνουν πιστοί στη δική τους άποψη, αφού είναι δεδομένο πως η όψη της αντίφασης που τους είναι ευμενής είναι αξεχώριστη απ' αυτήν που τους είναι δυσμενής. Μάλλον, το δυσμενές γι' αυτούς είναι πως η ύπαρξη ενός όρου της αντίφασης προϋποθέτει την ύπαρξη ενός άλλου: κι αυτό δεν είναι κάτι το θετικό, αλλά βέβαια κάτι το αρνητικό, το καταστροφικό. Πρέπει να συστήσουμε σ' αυτούς τους κύριους να προσέξουν τη Λογική του Χέγκελ όπου υπάρχει μια τόσο σπουδαία μελέτη της κατηγορίας της αντίφασης.

Η αντίφαση και η εσωτερική της ανάπτυξη είναι ένα απ' τα βασικά σημεία ολόκληρου του χεγκελιανού συστήματος, και καθώς αυτή η κατηγορία είναι η βασική κατηγορία, το ουσιαστικό χαρακτηριστικό της εποχής μας, ο Χέγκελ είναι αναντίρρητα ο μεγαλύτερος φιλόσοφος της εποχής μας, το υψηλότερο σημείο της σύγχρονης κουλτούρας, αν την εξετάσουμε μόνο απ' τη θεωρητική άποψη. Και ακριβώς, επειδή είναι αυτή η κορυφή, επειδή

κατανόησε αυτήν την κατηγορία και στη συνέχεια την ανέλυσε, βρίσκεται στη ρίζα μιας αναγκαίας αυτοασπασύνθεσης της σύγχρονης κουλτούρας. Σίγουρα, αρχικά, ήταν ακόμα αιχμάλωτος της θεωρίας αλλά επειδή είναι αυτή το απόγειο, ξέφυγε απ' αυτήν, βρίσκεται πάνω απ' αυτήν και απαιτήσε ένα νέο πρακτικό κόσμο — έναν κόσμο που δε θα πραγματοποιηθεί σε καμιά περίπτωση απ' την τυπική εφαρμογή και τη διάδοση έτοιμων θεωριών, αλλά μόνο από μια αυθόρμητη δράση του αυτόνομου πρακτικού πνεύματος. Η αντίφαση είναι η πιο ενδόμυχη ουσία όχι μόνο κάθε προσδιορισμένης και μερικής θεωρίας, αλλά ακόμα και της θεωρίας γενικά, και έτσι είναι η στιγμή που η θεωρία γίνεται κατανοητή και ταυτόχρονα η στιγμή που ο ρόλος της ολοκληρώνεται. Διαμέσου αυτής της ολοκλήρωσης η θεωρία διαλύεται μέσα σ' έναν πρακτικό κι αυθόρμητο κόσμο, με την πραγματική παρουσία της ελευθερίας. Αλλά δεν είναι εδώ ο κατάλληλος χώρος για να αναπτύξουμε πο εκτεταμένα αυτό το ζήτημα, και θέλουμε ακόμα μια φορά να επιστρέψουμε στη συζήτηση για τη λογική φύση της αντίφασης.

Η ίδια η αντίφαση, καθώς περικλείει τους δύο όρους που αποκλείονται αμοιβαία, είναι ολική, απόλυτη, αληθινή. Δεν μπορεί να κατηγορηθεί σαν αποκλειστική φύση που είναι αναγκαστικά συνδεδεμένη μ' έναν τεχνητό και περιορισμένο χαρακτήρα, γιατί δεν είναι μόνο το αρνητικό, αλλά και το θετικό και, περικλείοντας το σύνολο, είναι η ολική, απόλυτη πληρότητα που δεν αφήνει τίποτα έξω απ' αυτήν. Κι αυτό επιτρέπει στους συμφυλιωτικούς να απαιτήσουν να μη συγκρατούμε αφηρημένα τον ένα μονάχα απ' τους δύο αποκλειστικούς όρους, αλλά σεβόμενοι τον αναγκαίο κι άρρηκτο δεσμό που τους ενώνει, να τους συλλάβουμε στην ολότητά τους: "Μόνο η αντίφαση είναι αληθινή, λένε, και καθένας απ' τους αντιτιθέμενους όρους, θεωρημένος καθαυτός, είναι αποκλειστικός, άρα λανθασμένος — συνεπάγεται ότι πρέπει να συλλάβουμε την αντίφαση στην ολότητά της για να κατέχουμε την αλήθεια." Αλλά ακριβώς εδώ αρχίζει η δυσκολία: η αντίφαση είναι όντως η αλήθεια, αλλά δεν υπάρχει σαν τέτοια, δεν είναι καθόλου σ' αυτή την περίπτωση ολότητα με την παραπάνω έννοια, είναι μόνο μια κρυμμένη, καθαυτή ολότητα, και

η ύπαρξή της γεννιέται ακριβώς απ' αυτήν την αντίθεση και απ' αυτήν τη διαίρεση των δύο όρων της: του θετικού και του αρνητικού. Η αντίφαση, σαν ολική αλήθεια, είναι η αδιάρρηκτη ένωση της ακεραιότητάς της και της ίδιας της της διαίρεσης σε μία μοναδική αρχή. Εδώ βρίσκεται η φύση της καθαυτή, η κρυμμένη φύση της που, συνεπώς, το πνεύμα δεν μπορεί αρχικά να συλλάβει, και επειδή ακριβώς αυτή η ένωση είναι κρυμμένη, η αντίφαση υπάρχει μόνο κάτω απ' τη μορφή της διαίρεσης των όρων της και δεν είναι πια παρά μόνο το άθροισμα του θετικού και του αρνητικού: αλλά αυτοί οι όροι αποκλείουν ο ένας τον άλλο τόσο κατηγορηματικά που αυτός ο αμοιβαίος αποκλεισμός αποτελεί ολόκληρη τη φύση τους. Αλλά λοιπόν πως να συλλάβουμε την αντίφαση στο σύνολό της; Φαίνεται ότι μας απομένουν δύο δρόμοι: είτε πρέπει να κάνουμε αυθαίρετα σφαίρεση της διαίρεσης και να καταφύγουμε σ' αυτήν την ολότητα της αντίφασης, απλή ολότητα, που προηγείται της διαίρεσης — αλλά αυτό είναι αδύνατο, γιατί αυτό που ξεφεύγει απ' την κατανόηση δεν μπορεί ποτέ να συλληφθεί απ' το πνεύμα, και γιατί η αντίφαση σαν τέτοια δεν έχει άμεση ύπαρξη παρά μόνο σαν διαίρεση των όρων της, και χωρίς αυτήν δεν υπάρχει — είτε πρέπει να επιδιώξουμε να συμφιλιώσουμε τους αντιτιθέμενους όρους με μία μητρική φροντίδα, και μ' αυτό καταγίνεται η συμφιλιωτική σχολή: θα δούμε αν τα καταφέρνει πραγματικά!

ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΟΥ ΘΕΤΙΚΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΑΡΝΗΤΙΚΟΥ: ΕΠΙΚΡΑΤΗΣΗ ΤΟΥ ΑΡΝΗΤΙΚΟΥ

Το θετικό μοιάζει αρχικά να είναι το γαλήνιο και ακίνητο στοιχείο, και μάλιστα είναι θετικό μόνο και μόνο γιατί σ' αυτό δε βρίσκεται καμιά αιτία αναταραχής, δεν υπάρχει σ' αυτό τίποτα που να μπορεί να είναι άρνηση, γιατί τέλος στο εσωτερικό του θετικού δεν υπάρχει καμιά κίνηση, δεδομένου ότι κάθε κίνηση είναι μία άρνηση. Αλλά το θετικό είναι ακριβώς τέτοιο στο βαθμό που μέσα του η απουσία κίνησης έχει εδραιωθεί σαν τέτοια, είναι τέτοιο ώστε, θεωρημένο καθαυτό, έχει σαν εικόνα του την ολι-

κή απουσία κίνησης. Όμως η εικόνα που επαναφέρει στη μνήμη μας η ακινησία είναι άρρηκτα δεμένη μ' αυτή της κίνησης, ή μάλλον δεν είναι παρά μία και μόνη εικόνα, και έτσι το θετικό, απόλυτη αταραξία, δεν είναι θετικό παρά μόνο σε αντίθεση με το αρνητικό, απόλυτη αναταραχή. Η κατάσταση του θετικού σε σχέση με το αρνητικό εμφανίζεται έτσι με δύο όψεις: απ' τη μια φέρει μέσα του την αταραξία, και αυτή η απαθής γαλήνη που το χαρακτηρίζει δεν έχει κανένα σημάδι του αρνητικού καθαυτού — απ' την άλλη, για να συντηρήσει αυτήν την αταραξία, απομακρύνει ενεργητικά απ' τον εαυτό του το αρνητικό, σαν να έχει μέσα του κάτι που αντιτίθεται στο αρνητικό. Αλλά η δραστηριότητα που αναπτύσσει για να αποκλείσει το αρνητικό είναι μία κίνηση, κι έτσι το θετικό, θεωρημένο καθαυτό και ακριβώς εξαιτίας της θετικότητάς του, δεν είναι πια το θετικό αλλά το αρνητικό. Εξαλείφοντας απ' τον εαυτό του το αρνητικό εξαλείφει τον ίδιο του τον εαυτό και βαδίζει προς την εξαφάνισή του.

Το θετικό και το αρνητικό λοιπόν δεν έχουν ίσα δικαιώματα όπως νομίζουν οι συμφυλιωτικοί, η αντίφαση δεν είναι μία ισορροπία αλλά μία επικράτηση του αρνητικού. Το αρνητικό είναι λοιπόν ο κυρίαρχος τομέας της αντίφασης, καθορίζει την ίδια την ύπαρξη του θετικού και μόνο αυτό περικλείει μέσα του την ολότητα της αντίφασης: έτσι είναι το μόνο που θεμελιώνεται δικαιωματικά με έναν απόλυτο τρόπο. Πως! θα μου αντιτείνουν ίσως, δε συμφωνήσαμε πως το θεωρημένο αφηρημένα αρνητικό είναι εξίσου αποκλειστικό με το θετικό και πως η διεύρυνση της τωρινής ατελούς ύπαρξής του θα οδηγούσε σε μία παγκόσμια ισοπέδωση; Ναι! αλλά μιλούσα μόνο για την τωρινή ύπαρξη του αρνητικού, μιλούσα για το αρνητικό που, απομακρυσμένο απ' το θετικό, αναδιπλώνεται ήσυχχα στον εαυτό του κι έτσι παίρνει το χαρακτήρα του θετικού. Σαν τέτοιο, δέχεται την άρνησή του απ' το θετικό, και οι συνεπείς θετικιστές, αρνούμενοι την ύπαρξη του αρνητικού και την παθητική συμπεριφορά του, επιτελούν ταυτόχρονα ένα λογικό και ιερό έργο... χωρίς άλλωστε να γνωρίζουν αυτό που κάνουν. Νομίζουν ότι απορρίπτουν το αρνητικό, ενώ αντίθετα απορρίπτουν το αρνητικό μόνο στο βαθμό που ταυτίζεται με το θετικό. Ξυπνάει

το αρνητικό απ' τον ύπνο του καλού αστού, για τον οποίο δεν προοριζόταν και το επαναφέρουν στο μεγάλο προορισμό του: στην αδιάκοπη και αμείλικτη καταστροφή όλων όσων έχουν μια θετική ύπαρξη.

Θα αναγνωρίζαμε πως το θετικό και το αρνητικό έχουν ίσα δικαιώματα, αν αυτό το τελευταίο αναδιπλωνόταν ήσυχα και εγωιστικά στον εαυτό του και γινόταν έτσι ανάξιο της αποστολής του. Αλλά το αρνητικό δεν πρέπει νάναι εγωιστικό, πρέπει να δοθεί με έρωτα στο θετικό για να το απορροφήσει, για ν' ανακαλύψει σ' αυτή τη γεμάτη πίστη και ζωή θρησκευτική πράξη καταστροφής, την ενδόμυχη, ανεξάντλητη και στραμμένη στο μέλλον φύση του. Το θετικό απορρίπτεται απ' το αρνητικό και αντίστροφα το αρνητικό απ' το θετικό, τι κοινό λοιπόν έχουν, ποιος κύριαρχεί και στα δύο; Το γεγονός της απόρριψης, της καταστροφής, της παθιασμένης απορρόφησης του θετικού, ακόμα κι αν αυτό γυρεύει με δόλο να κρυφτεί κάτω απ' τα γνωρίσματα του αρνητικού. Το αρνητικό δε βρίσκει τη δικαίωσή του παρά μόνο όντας αυτή η ριζική άρνηση — και σαν τέτοιο είναι απόλυτα δικαιωμένο: όντως, διαμέσου αυτού σαν τέτοιου δρα το σύγχρονο πρακτικό πνεύμα που αν και αθέατο είναι παρόν μέσα στην αντίφαση, το πνεύμα που, διαμέσου αυτής της καταστροφικής θύελλας, παροτρύνει θερμά στη μετάνοια τις αμαρτωλές ψυχές των συμφυλιωτικών και αναγγέλλει την επικείμενη έλευσή του, την επικείμενη Αποκάλυψή του μέσα σε μία αληθινά δημοκρατική και ανοιχτή στην παγκόσμια ανθρωπότητα εκκλησία της Ελευθερίας.

Αυτή η αυτοαποσύνθεση του θετικού είναι η μόνη δυνατή συμφιλίωση ανάμεσα στο θετικό και το αρνητικό, γιατί αυτό το τελευταίο είναι το ίδιο, μ' έναν ολικό και ενυπόστατο τρόπο, η κίνηση και η ενέργεια της αντίφασης. Έτσι κάθε άλλος τρόπος συμφιλίωσης είναι αυθαίρετος, και όσοι τείνουν προς μια άλλη συμφιλίωση αποδεικνύουν, απ' αυτό το γεγονός και μόνο, πως δεν εμφορούνται απ' το πνεύμα των καιρών και πως είναι ή ηλίθιοι ή δίχως χαρακτήρα: πράγματι, αληθινά έξυπνος και αληθινά ηθικός είναι μόνο όποιος αφοσιώνεται ολοκληρωτικά σ' αυτό το πνεύμα και γοητεύεται απ' αυτό. Η αντίφαση είναι ολική και αληθινή: οι ίδιοι οι συμφυλιωτικοί το ανα-

γνωρίζουν. Όντας ολική είναι εμπυχωμένη από μια έντονη ζωή κι αυτή η ζωή που αγκαλιάζει τα πάντα αντλεί ακριβώς την ενέργειά της, όπως μόλις είδαμε, απ' αυτήν τη διαρκή θυσία του θετικού που καίγεται μέσα στην καθάρια φλόγα του αρνητικού.

ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΣΥΜΦΙΛΙΩΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΣΚΕΥΗ ΑΥΤΩΝ ΤΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΩΝ

Τι κάνουν λοιπόν οι συμφιλιωτικοί; Παραδέχονται όλα αυτά, αναγνωρίζουν σαν και μας τον ολικό χαρακτήρα της αντίφασης, την απογυμνώνουν μόνο – ή μάλλον θέλουν να την απογυμνώσουν – απ' την κίνησή της, απ' τη ζωτικότητα της και από ολόκληρη την ψυχή της: αυτή η ζωτικότητα πράγματι είναι μία πρακτική δύναμη, ασυμβίβαστη με τις ανίσχυρες και ασήμαντες ψυχές τους, αλλά ακριβώς γι' αυτό ίσταται υπεράνω όσων μπορεί να επιχειρήσουν να την καταπνίξουν. Είπαμε και αποδείξαμε πως το θετικό, θεωρημένο καθαυτό, στερείται κάθε δικαιώματος: δε δικαιώνεται παρά μόνο στο μέτρο που αντιτάσσει την απόρριψή του στην ηρεμία του αρνητικού και σε κάθε σχέση μαζί του, που απομακρύνει κατηγορηματικά και ανεπιφύλλαχτα το αρνητικό απ' τον εαυτό του, υποθάλποντας έτσι τη δραστηριότητά του, και τέλος στο μέτρο που μετασχηματίζεται σ' ένα ενεργό αρνητικό. Αυτή τη δραστηριότητα που φέρει μέσα της την άρνηση, και στο επίπεδο της οποίας ανυψώνονται οι θετικιστές χάρη στην ακαταμάχητη ισχύ της αντίφασης και χάρη στην αθέατη παρουσία της σ' όλες τις ζωντανές υπάρξεις, αυτή τη δραστηριότητα που αποτελεί τη μόνη δικαίωση των θετικιστών και το μόνο σημάδι της ζωτικότητάς τους, αυτήν ακριβώς οι συμφιλιωτικοί θέλουν να την απαγορεύσουν σ' αυτούς. Εξαιτίας μίας μοναδικής και ακατανόητης δυστυχίας, ή μάλλον σύμφωνα μ' αυτήν την εντελώς κατανοητή δυστυχία που γεννιέται απ' την έλλειψη χαρακτήρα κι απ' την αδυναμία τους στην πρακτική ζωή, επιδοκιμάζουν ανάμεσα στα στοιχεία του θετικού μονάχα ό,τι το νεκρό, ό,τι το σαπισμένο, ό,τι το προορισμένο για καταστροφή υπάρχει σ' αυτά, και αποδοκιμάζουν ό,τι ανά-

μέσα τους δημιουργεί όλη τους τη ζωτικότητα: τη ζωντανή πάλη με το αρνητικό, τη ζωντανή παρουσία της αντίφασης.

Και να τι λένε στους θετικιστές: “Κύριοι, έχετε δικιο να συντηρείτε τα σαπισμένα και αποξηραμένα υπολείμματα της παράδοσης. Τι όμορφη και ευχάριστη πούναι η ζωή μέσα σ’ αυτά τα ερείπια, μέσα σ’ αυτόν τον παράλογο κόσμο του ροκοκό που ο αέρας του είναι, για τα αναιμικά μας πνεύματα, τόσο υγιεινός όσο και ο αέρας ενός σταύλου για τα αναιμικά σώματα! Σ’ ότι μας αφορά, θα βολευόμαστε μια χαρά μέσα στον κόσμο σας, μέσα σ’ έναν κόσμο όπου το Αληθινό και το Ιερό δε μετριούνται στην κλίμακα της λογικής και των λογικών αποφάσεων της ανθρώπινης θέλησης, αλλά σ’ αυτήν της μεγάλης χρονικής διάρκειας και της ακινησίας, επομένως σ’ έναν κόσμο που θυμίζει ασφαλώς την Κίνα με τους μανδρινούς της και τους ραβδισμούς της για την κατοχή της απόλυτης Αλήθειας. Αλλά τι πρέπει να κάνουμε τώρα κύριοι; Ζούμε σε θλιβερούς καιρούς, οι κοινοί μας εχθροί, οι αρνητικοί, κέρδισαν πολύ έδαφος. Το μίσος μας γι’ αυτούς είναι εξίσου δυνατό με το δικό σας, αν όχι πιο δυνατό, γιατί εμάς μέσα στην υπερβολή τους μας περιφρονούν. Αλλά έχουν γίνει ισχυροί και χρειάζεται – θέλοντας και μη – να τους πάρουμε υπόψη μας, μπροστά στον κίνδυνο να καταστραφούμε ολοκληρωτικά απ’ αυτούς. Μην είσαστε λοιπόν τόσο φανατικοί, κύριοι, παραχωρείστε τους μια μικρή θέση στην κοινωνία σας. Τι σας πειράζει αν, στο ιστορικό σας μουσείο, πάρουν τη θέση μερικών ερειπίων, τόσο σεβαστών, αλλά ολότελα φθαρμένων; Πιστέψτε μας: γοητευμένοι απ’ την τιμή που θα τους κάνετε, θα ενταχθούν στην αξιοσέβαστη κοινωνία σας με πολύ ηρεμία και μετριοπάθεια. Στο κάτω-κάτω, δεν είναι παρά νεαροί που γίνονται τόσο μοχθηροί εξαιτίας της ανάγκης και της έλλειψης μιας θέσης απαλλαγμένης από έγνοιες: να ποια είναι η μοναδική αιτία των κραυγών τους και όλου του θορύβου που κάνουν, ελπίζοντας μ’ αυτόν τον τρόπο να τους δοθεί κάποια σημασία και να κερδίσουν μια καλή θέση μέσα στην κοινωνία.”

Μετά απ’ αυτό στρέφονται στους αρνητικούς και τους λένε: “Κύριοι, οι προθέσεις σας είναι ευγενείς! Καταλα-

βαίνουμε το νεανικό ενθουσιασμό σας για τις καθарές αρχές και τρέφουμε για σας τη μεγαλύτερη συμπάθεια — όμως πιστέψτε μας, οι καθарές αρχές είναι, μέσα στην καθарότητά τους, ανεφάρμοστες στη ζωή. Είναι αναγκαίο για να ζήσετε να έχετε κάποια δόση εκλεκτικότητας· ο κόσμος δε δέχεται να κυβερνηθεί σύμφωνα με τους πόθους σας και πρέπει να κάνετε κάποιες παραχωρήσεις σε ορισμένα σημεία για να μπορέσετε ν' ασκήσετε πάνω του μια αποτελεσματική δράση: αλλιώς θα χάσετε κάθε θέση μέσα σ' αυτόν τον κόσμο." Οι συμφιλιωτικοί μοιάζουν μ' εκείνους τους Πολωνοεβραίους που, στον τελευταίο πόλεμο της Πολωνίας, ήθελαν να βοηθήσουν και τις δύο αντιμαχόμενες πλευρές, τόσο τους Πολωνούς όσο και τους Ρώσους, και τους κρεμούσαν και οι μεν και οι δε. Με τον ίδιο τρόπο αυτοί οι δυστυχισμένοι ταλαιπωρούνται με την αδύνατη επιχείρηση της εξωτερικής συμφιλίωσης και, για το ευχαριστώ, τους περιφρονούν και τα δύο μέρη. Είναι θλιβερό που η σημερινή εποχή στερείται τόσο πολύ τη δύναμη και την ενέργεια για να υιοθετήσει το νόμο του Σόλωνα!³

"Αυτά δεν είναι παρά λόγια! — θα μου αντιτείνουν — οι συμφιλιωτικοί είναι στην πλειοψηφία τους αξιοσεβαστοί άνθρωποι που έχουν μία επιστημονική κατάρτιση· ανάμεσά τους υπάρχει ένας μεγάλος αριθμός από παγκόσμια αναγνωρισμένα και υψηλά ιστάμενα πρόσωπα, και σεις τους παρουσιάσατε σαν ανθρώπους δίχως κρίση και δίχως χαρακτήρα!" Τι μπορώ να κάνω, αν αυτή είναι η αλήθεια; Δε θέλω να αναμειχθώ σε καμιά προσωπική επίθεση, τα εσωτερικά αισθήματα ενός ατόμου είναι για μένα κάτι το ιερό και απαραβίαστο, κάτι που δεν μπορεί να μετρηθεί και κάτι πάνω στο οποίο δε θα επέτρεπα ποτέ στον εαυτό μου να εκφέρει μία κρίση. Μπορεί να έχουν για το ίδιο το άτομο μια τεράστια αξία, αλλά, στην πραγματικότητα, υπάρχουν για τον κόσμο μόνο στο βαθμό που εκδηλώνονται, και ο κόσμος τα βλέπει έτσι όπως εκδηλώνονται. Κάθε άνθρωπος δεν είναι πραγματικά παρά μόνο αυτό που είναι μέσα στον πραγματικό κόσμο, και μου είναι αδύνατο να ονομάσω άσπρο αυτό που είναι μαύρο.

Ναι, θα μου απαντήσουν, οι επιθυμίες των συμφιλιω-

τικών σας φαίνονται μαύρες ή ακριβέστερα γκριζες, όμως θέλουν μόνο την πρόοδο, τείνουν προς αυτήν και την προωθούν περισσότερο από σας, δουλεύοντας με σύνεση κι όχι με την έπαρση των δημοκρατών που θέλουν να τινάξουν στον αέρα ολόκληρο τον κόσμο. Αλλά έχουμε δει τι είναι αυτή η υποτιθέμενη πρόοδος που επιδιώκουν οι συμφιλιωτικοί, έχουμε δει πως κατά βάθος δε θέλουν τίποτα άλλο παρά να καταπνίξουν τη μόνη ζωντανή αρχή της εποχής μας, της τόσο άθλιας κατά τα άλλα, τη δημιουργική και γεμάτη μέλλον αρχή της κίνησης που διαλύει τα πάντα. Βλέπουν το ίδιο καλά με μας πως η εποχή μας είναι η εποχή της αντίφασης, παραδέχονται πως είναι μια δύσκολη και γεμάτη αλληλοσπαραγμούς κατάσταση, αλλά αντί να την αφήσουν να εξελιχθεί, με την επίδραση της αντίφασης που έχει αναπτυχθεί ως την έσχατη συνέπειά της, σε μια νέα, καταφατική και οργανική πραγματικότητα, θέλουν να διατηρήσουν αιώνια αυτήν την τόσο άθλια και τόσο αδύναμη στην τωρινή της ύπαρξη κατάσταση, διαμέσου αναριθμητών σταδιακών μεταρρυθμίσεων. Είναι αυτό πρόοδος; Λένε στους θετικούς: "Διατηρήστε ότι είναι παλιό, αλλά αφήστε ταυτόχρονα τους αρνητικούς να το φθείρουν λίγο-λίγο". Και στους αρνητικούς: "Καταστρέψτε ότι είναι παλιό, αλλά όχι μονομιάς ούτε ολοκληρωτικά, για νάχετε πάντα κάτι να κάνετε – δηλαδή, ας κρατήσει ο καθένας την ιδιαιτερότητά του, ενώ εμείς, οι Εκλεκτοί, θα κρατήσουμε για λογαριασμό μας την απόλαυση της ολότητας!" Άθλια ολότητα που μπορεί να ικανοποιήσει μονάχα άθλια πνεύματα! Απογυμνώνουν την αντίφαση απ' την πρακτική και αεικίνητη ψυχή της και χαίρονται που μπορούν μετά να τη μεταχειριστούν κατά το κέφι τους. Η μεγάλη σύγχρονη αντίφαση δεν είναι γι' αυτούς μια πρακτική δύναμη της τωρινής εποχής, στην οποία κάθε ζωντανό ον πρέπει να εγκαταληφθεί για να διατηρήσει τη ζωτικότητά του, αλλά ένα απλό θεωρητικό παιχνίδι. Δεν έχουν διαποτιστεί απ' το πρακτικό πνεύμα της εποχής και είναι, γι' αυτό το λόγο, άτομα χωρίς ηθικότητα, ναι, χωρίς ηθικότητα! αυτοί που καμαρώνουν τόσο για την ηθικότητά τους! Γιατί δεν υπάρχει ηθικότητα έξω απ' αυτήν την εκκλησία της ελεύθερης ανθρωπό-

τητας, έξω απ' την οποία δεν υπάρχει καμιά σωτηρία. Πρέπει να τους επαναλάβουμε αυτό που ο συγγραφέας της Αποκάλυψης λέει στους συμφιλιωτικούς της εποχής του:

"Οίδα σου τα έργα όα ούτε ψυχρός ει ούτε ζεστός όφειλον ψυχρός ης, ή ζεστός' ούτως όα χλιαρός ει και ούτε ζεστός, ούτε ψυχρός μέλλω σε εμέσαι εκ του στόματός μου' όα λέγεις όα πλούσιος ειμί; και πεπλούτηκα και ουδέν χρειαν έχω, και ουκ οίδας όα συ ει ο ταλαίπωρος και ελεεινός και πτωχός και τυφλός και γυμνός."*

"Αλλά, θα μου πουν, δεν ξαναπέφτετε, μ' αυτόν τον απόλυτο διαχωρισμό των άκρων, στην αφηρημένη άποψη που ξεπεράστηκε απ' τον Σέλλινγκ και τον Χέγκελ; Κι ο ίδιος ο Χέγκελ που τόσο τον εκτιμάτε, δεν παρατήρησε σωστά πως στο καθαρό φως βλέπουμε τόσο λίγο όσο και στο καθαρό σκοτάδι, και πως μόνο η συγκεκριμένη ένωση των δύο κάνει εν γένει την όραση δυνατή; Και η μεγάλη αρετή του Χέγκελ δεν είναι ότι απέδειξε πως κάθε ζωντανό ον δε ζει παρά μόνο αν κατέχει την άρνησή του, όχι έξω απ' αυτό αλλά μέσα του σαν μία ενυπόστατη ζωτική συνθήκη, και πως αν ήταν μόνο θετικό και είχε την άρνησή του έξω απ' αυτό θάταν στερημένο από κάθε κίνηση και κάθε ζωή;" Το ξέρω πολύ καλά, κύριοι! Παραδέχομαι πως, λογουχάρη, ένας ζωντανός οργανισμός ζει μονάχα αν φέρει μέσα του το σπέρμα του θανάτου του. Αλλά αν θέλετε να αναφέρετε τον Χέγκελ, πρέπει να το κάνετε ολοκληρωμένα. Θα δείτε τότε πως το αρνητικό είναι η ζωτική συνθήκη αυτού του συγκεκριμένου οργανισμού μόνο όσο (το αρνητικό) εμφανίζεται σ' αυτόν το συγκεκριμένο οργανισμό σαν ένας παράγοντας που διατηρείται μέσα στην ολότητά του. Θα δείτε πως φτάνει μια στιγμή όπου η σταδιακή δράση του αρνητικού διακόπτεται απότομα, μεταμορφώνεται

---

* "Την ξέρω τη συμπεριφορά σου: δεν είσαι μήτε κρύος, μήτε ζεστός – ενώ όφειλες νάσαι είτε το ένα είτε το άλλο! Έτσι, επειδή δεν είσαι μήτε κρύος μήτε ζεστός, παρά είσαι χλιαρός, δεν έχω παρά να σε ξερώσω απ' το στόμα μου Λες, είμαι πλούσιος, πλούτισο και δεν έχω πια ανάγκη από τίποτα – που να καταλάβεις ότι στην πραγματικότητα είσαι ταλαίπωρος και ελεεινός και φτωχός και τυφλός και γυμνός"

σε ανεξάρτητη αρχή, και πως αυτή η στιγμή σημαίνει το θάνατο αυτού του οργανισμού και πως η φιλοσοφία του Χέγκελ χαρακτηρίζει αυτήν τη στιγμή σαν το πέρασμα της φύσης σ' έναν ποιοτικά νέο κόσμο, στον ελεύθερο κόσμο του πνεύματος.

ΑΝΤΙΦΑΣΗ ΟΛΟ ΚΑΙ ΠΙΟ ΟΞΕΙΑ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΗ ΜΗ-ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ. ΑΠΟΣΥΝΘΕΣΗ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ ΚΑΙ ΚΡΑΤΩΝ

Τα ίδια γεγονότα αναπαράγονται στην ιστορία: λογουχάρη, η αρχή της θεωρητικής ελευθερίας ξύπνησε μέσα στον καθολικό κόσμο του παρελθόντος απ' τα πρώτα χρόνια της ύπαρξής του. Αυτή η αρχή ήταν η πηγή όλων των αιρέσεων, των τόσο πολυάριθμων στον καθολικισμό. Δίχως αυτήν την αρχή, ο καθολικισμός θα είχε μείνει στάσιμος, ήταν λοιπόν ταυτόχρονα η αρχή της ζωτικότητάς του, αλλά μόνο όσο διατηρήθηκε μέσα στην ολότητά του σαν ένας απλός παράγοντας. Και έτσι ο προτεσταντισμός έκανε σιγά-σιγά την εμφάνισή του. Η καταγωγή του ανάγεται στην ίδια την καταγωγή του καθολικισμού, αλλά μια μέρα η πρόοδος του σταμάτησε απότομα να είναι σταδιακή και η αρχή της θεωρητικής ελευθερίας ανυψώθηκε τόσο ώστε να γίνει μια αυτόνομη και ανεξάρτητη αρχή. Τότε μόνο η αντίφαση εμφανίστηκε μέσα στην καθαρότητά της, και ξέρετε καλά, κύριοι, εσείς που λέγεστε προτεστάντες, τι απάντησε ο Λούθηρος στους συμφιλιωτικούς του καιρού του όταν θέλησαν να του προσφέρουν τις υπηρεσίες τους.

Όπως βλέπετε, η ιδέα που έχω για τη φύση της αντίφασης στηρίζεται σε μία επικύρωση όχι μόνο λογική αλλά και ιστορική. Ξέρω καλά πως καμιά απόδειξη δεν έχει αποτέλεσμα πάνω σας, γιατί, όντας δίχως ζωή, έχετε σαν αγαπημένη ασχολία την κυριάρχηση της ιστορίας, και δεν είναι δίχως λόγο που σας χρησιμοποίησαν σαν αποστεωμένους διευθετητές! "Δε νικηθήκαμε ακόμα, θα μου απαντήσουν ίσως οι συμφιλιωτικοί, όλα όσα λέτε για την αντίφαση είναι αληθινά αλλά υπάρχει κάτι που δεν μπορούμε να το παραδεχθούμε: πως η κατάσταση στην εποχή μας είναι

τόσο άσχημη όσο ισχυρίζεστε. Υπάρχουν στην εποχή μας πολλές αντιφάσεις, αλλά δεν είναι τόσο επικίνδυνες όσο βεβαιώνετε. Βλέπετε, παντού βασιλεύει η ηρεμία, παντού η αναταραχή έχει κοπάσει, κανένας δε σκέφτεται τον πόλεμο και η πλειοψηφία των εθνών και των ανθρώπων σήμερα εντείνουν τις προσπάθειές τους για να διατηρηθεί η ειρήνη: επειδή ξέρουν καλά πως, δίχως ειρήνη, δεν μπορούν να ευνοηθούν αυτά τα υλικά συμφέροντα που φαίνεται ότι έγιναν η κύρια υπόθεση της πολιτικής και του πολιτισμένου κόσμου. Πόσες εξαιρετικές ευκαιρίες δεν παρουσιάστηκαν για να ξεσπάσει ο πόλεμος και για να καταστραφεί το υφιστάμενο καθεστώς, απ' την επανάσταση του Ιουλίου ως τις μέρες μας! Στη διάρκεια αυτών των δύο δεκα χρόνων εμφανίστηκαν τέτοιες περιπλοκές που δε θα θεωρούσαμε ποτέ πιθανή την ειρηνική τους λύση και υπήρξαν τόσες στιγμές που μια γενική σύγκρουση φαινόταν αναπόφευκτη και οι πιο τρομερές θύελλες μας απειλούσαν: και παρόλα αυτά οι δυσκολίες σιγά-σιγά εξαφανίστηκαν, όλα γαλήνεψαν και η ειρήνη φαίνεται ότι εγκαταστάθηκε για πάντα πάνω στη γη!"

Η ειρήνη, λέτε: αν μπορεί κανείς να το ονομάσει αυτό ειρήνη! Υποστηρίζω αντίθετα πως ποτέ άλλοτε οι αντιφάσεις δεν ήταν τόσο οξυμένες όσο τώρα, βεβαιώνω πως η αιώνια αντίφαση που υπήρχε ανέκαθεν, αλλά που, στην πορεία της ιστορίας, πάντα μεγαλώνει και αναπτύσσεται, αυτή η αντίφαση ανάμεσα στην ελευθερία και στη μη ελευθερία αναδύθηκε στην εποχή μας, που μοιάζει τόσο με την περίοδο αποσύνθεσης του αρχαίου κόσμου, και έφθασε στο απόγειό της! Δε διαβάσατε στη μετώπη του ναού της Ελευθερίας που ανέγειρε η Επανάσταση αυτές τις μυστηριώδεις και τρομερές λέξεις: Ελευθερία, Ισότητα, Αδελφοσύνη; Δεν ξέρετε και δε νιώθετε πως αυτές οι λέξεις σημαίνουν την ολοκληρωτική καταστροφή της υφιστάμενης πολιτικής και κοινωνικής τάξης; Δεν ακούσατε ποτέ να μιλάνε για τις θύελλες της Επανάστασης; Δεν ξέρετε πως ο Ναπολέοντας, αυτός που υποτίθεται ότι καταστρατήγησε τις δημοκρατικές αρχές, σκόρπισε, σαν αντάξιος γιος της Επανάστασης, σε ολόκληρη την Ευρώπη, με το νικηφόρο χέρι του, αυτές τις αρχές της ισότητας; Ίσως αγνοείτε τα πάντα για τον Καντ, τον Φίχτε, τον Σέλλινγκ

και τον Χέγκελ, και δεν ξέρετε τίποτα στ' αλήθεια για μια φιλοσοφία που, μέσα στον κόσμο της νόησης καθιέρωσε αυτήν την αρχή της αυτονομίας του πνεύματος, ταύτισε με την αρχή της ισότητας της Επανάστασης; Δεν καταλαβαίνετε πως αυτή η αρχή βρίσκεται σε απόλυτη αντίθεση με όλες τις σημερινές θετικές θρησκείες, με όλες τις υπάρχουσες εκκλησίες;

“Ναι, θα μου απαντήσετε, αλλά αυτές οι αντιφάσεις είναι παλιά ιστορία” στην ίδια τη Γαλλία η επανάσταση ηττήθηκε απ' τη συνετή διακυβέρνηση του Λουδοβίκου-Φίλιππου, και ο ίδιος ο Σέλλινγκ καταρρίφθηκε πολύ πρόσφατα απ' τη σύγχρονη φιλοσοφία, αν και υπήρξε ένας απ' τους σπουδαιότερους θεμελιωτές της. Παντού τώρα και σ' όλες τις σφαίρες της ζωής η αντίφαση έχει λυθεί!” Και πιστεύετε αληθινά σ' αυτή τη λύση, σ' αυτή τη νίκη πάνω στο επαναστατικό πνεύμα; Είσαστε λοιπόν τυφλοί και κουφοί; Δεν έχετε ούτε μάτια, ούτε αυτιά για να καταλάβετε αυτό που αναπτύσσεται γύρω σας; Όχι, κύριοι, το επαναστατικό πνεύμα δε νικήθηκε. Η πρώτη του εμφάνιση συντάραξε ολόκληρο τον κόσμο συθέμελα, αλλά μετά αναδιπλώθηκε μονάχα στον εαυτό του, κλείστηκε μονάχα στον εαυτό του ώστε σύντομα, ξανά, να εμφανιστεί σαν η καταφατική και δημιουργική αρχή, και σκάβει τώρα κάτω απ' τη γη σαν ένας τυφλοπόντικας, σύμφωνα με την έκφραση του Χέγκελ. Και δε δουλεύει ανώφελα, το δείχνουν όλα αυτά τα ερείπια που καλύπτουν το έδαφος μέσα στο θρησκευτικό, πολιτικό και κοινωνικό οικοδόμημα. Και σεις μιλάτε για λύση της αντίφασης και για επανασυμφιλίωση! Κοιτάχτε γύρω σας και πείτε μου τι έμεινε ζωντανό απ' τον καθολικό και προτεσταντικό παλιό κόσμο; Μιλάτε για νίκη πάνω στην αρχή του αρνητικού! Δε διαβάσατε ποτέ τον Στράους, τον Φόμερμπαχ και τον Μπρούνο Μπάουερ και δεν ξέρετε πως τα βιβλία τους βρίσκονται στα χέρια όλων; Δε βλέπετε πως ολόκληρη η γερμανική λογοτεχνία, όλα τα βιβλία, οι εφημερίδες κι οι μπροσούρες, έχουν διαποτιστεί απ' αυτό το αρνητικό πνεύμα και πως ακόμα και τα έργα των θετικιστών επηρρεάστηκαν ασυνείδητα και ακούσια απ' αυτό; Κι αυτό σεις το ονομάζετε ειρήνη και επανασυμφιλίωση!

Ξέρουμε καλά πως η ανθρωπότητα, σύμφωνα με την ευγενή της αποστολή, δεν μπορεί να βρει την ικανοποίηση και την ηρεμία της παρά μόνο σε μία παγκόσμια πρακτική αρχή, σε μία αρχή που εγκολπώνεται τις χιλιάδες διαφορετικές εκδηλώσεις της πνευματικής ζωής. Αλλά που είναι αυτή η αρχή, κύριοι; Όμως συμβαίνει κάποτε, στη διάρκεια της τόσο θλιβερής τυπικής σας ύπαρξης, να ζήσετε κάποιες στιγμές γεμάτες ζωή και ανθρωπιά, αυτές τις στιγμές που απορρίπτετε τα ελεεινά κίνητρα που κυριαρχούν στην καθημερινή σας ζωή, αυτές τις στιγμές που επιθυμείτε την αλήθεια, όλα όσα είναι υψηλά και ιερά — απαιτήστε μου λοιπόν ειλικρινά με το χέρι στην καρδιά: βρήκατε πουθενά κάτι ζωντανό; Ανακαλύψατε ποτέ, ανάμεσα στα ερείπια που μας περιτριγυρίζουν, αυτόν τον τόσο ποθητό κόσμο όπου θα μπορούσατε να ξαναγεννηθείτε σε μία καινούρια ζωή μέσα σε μία ολοκληρωτική εγκατάλειψη και μέσα σε μία τέλεια κοινότητα με όλη την ανθρωπότητα; Μήπως τάχα αυτός είναι ο κόσμος του προτεσταντισμού; Αλλά αυτός έπεσε θύμα της πιο φοβερής αταξίας και σε πόσες διαφορετικές σχέτες δεν έχει κομματιαστεί; "Δίχως ένα μεγαλειώδη γενικό ενθουσιασμό", λέει ο Σέλλινγκ, "υπάρχουν μονάχα σχέτες όχι όμως και κοινή γνώμη". Κι ο σύγχρονος προτεσταντικός κόσμος απέχει πολύ απ' τη συγκίνηση ενός τέτοιου ενθουσιασμού, γιατί είναι βέβαια ο πιο πεζός και χυδαίος κόσμος που θα μπορούσε κανείς να φανταστεί. Μήπως τάχα είναι ο καθολικισμός; Μα πού είναι η παλιά του δόξα; Αυτός, που ήταν ο αφέντης του κόσμου, έγινε το πειθήνιο όργανο μιας ανήθικης και ξένης προς τις αρχές του πολιτικής. Ή μήπως βρίσκετε την παρηγοριά μέσα στο Κράτος έτσι όπως είναι σήμερα; Βέβαια! Αυτό θάταν μια όμορφη παρηγοριά! Το Κράτος βρίσκεται τώρα παγιδευμένο στις πιο ακραίες εσωτερικές αντιφάσεις, γιατί το Κράτος δίχως θρησκεία και δίχως σταθερές κοινές αρχές δεν μπορεί να επιβιώσει. Αν θελήσετε να πειστείτε, κοιτάξτε μόνο τη Γαλλία και την Αγγλία: προτιμώ να μη μιλήσω για τη Γερμανία.

Στραφέιτε τέλος στους εαυτούς σας, κύριοι, και πείτε μου ειλικρινά αν είσαστε ευχαριστημένοι απ' αυτούς κι αν είναι δυνατόν να είσαστε; Δε μοιάζετε όλοι, δίχως εξαίρεση, με θλιβερά και άθλια φαντάσματα της θλιβερής και

άθλιας εποχής μας; Δεν είσαστε γεμάτοι αντιφάσεις; Είσαστε μήπως ολοκληρωμένοι άνθρωποι; Πιστεύετε αληθινά σε κάτι; Ξέρετε τι θέλετε και κυρίως είσαστε ικανοί να θέλετε οτιδήποτε; Η σύγχρονη σκέψη, αυτή η επιδημία της εποχής μας, άφησε ζωντανό ένα τουλαχιστον κομμάτι απ' τον εαυτό σας, δε σας διάβρωσε ως τα τριςβαθα, δε σας παρέλυσε και δε σας τσάκισε; Αλήθεια, κύριοι, πρέπει να ομολογήσετε πως η εποχή μας είναι μια άθλια εποχή και πως εμείς είμαστε τα ακόμα πιο άθλια παιδιά της!

ΑΠ' ΤΗΝ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΠΑΛΙΟΥ ΚΟΣΜΟΥ ΘΑ ΞΕΠΗΔΗΣΕΙ ΜΙΑ ΝΕΑ ΤΑΞΗ

Αλλά από αλλού φανερώνονται γύρω μας προφητικά φαινόμενα: είναι το σημάδι πως το Πνεύμα, αυτός ο γέρο-τυφλοπόντικας⁴ ολοκλήρωσε την υποχθόνια εργασία του και σύντομα θα ξαναεμφανιστεί για να αποδώσει τη δικαιοσύνη του. Συγκροτεί παντού, και κύρια στη Γαλλία και στην Αγγλία, ενώσεις σοσιαλιστικού και θρησκευτικού τύπου ταυτόχρονα, που, όντας εξολοκλήρου στο περιθώριο του σύγχρονου πολιτικού κόσμου, αντλούν τη ζωτικότητα τους από νέες και άγνωστες πηγές, αναπτύσσονται και πολλαπλασιάζονται μυστικά. Ο λαός, η τάξη των φτωχών που αποτελεί αναμφίβολα τη συντριπτική πλειοψηφία της ανθρωπότητας,⁵ αυτή η τάξη που ήδη της αναγνωρίστηκαν τα δικαιώματα θεωρητικά, αλλά που η γέννησή της και η κατάστασή της την καταδίκασαν ως τώρα στη μιζέρια και την άγνοια, και εξαιτίας αυτού ουσιαστικά στη σκλαβιά, αυτή η τάξη που αποτελεί στην κυριολεξία το λαό, παίρνει παντού μία απειλητική στάση — αρχίζει να μετράει τους εχθρούς της, που οι δυνάμεις τους είναι κατώτερες απ' τις δικές της, και να απαιτεί να ασκήσει έμπρακτα τα δικαιώματά της που της αναγνωρίστηκαν ήδη από όλους. Όλοι οι λαοί κι όλα τα άτομα νιώθουν ένα αόριστο προαίσθημα, και κάθε φυσιολογική ύπαρξη περιμένει με αγωνία αυτό το επικείμενο μέλλον, όπου θα προφερθούν τα απελευθερωτικά λόγια. Ακόμα και στη Ρωσία, αυτή την αχανή αυτοκρατορία με τις χιονοσκεπείς στέππες που τόσο λίγο γνωρίζουμε και για την

οποία ανοίγεται ίσως ένα μεγάλο μέλλον, ακόμα και σ' αυτή τη Ρωσία συσσωρεύονται σκοτεινά σύννεφα, προάγ- γελοι της θύελλας. Ω, η ατμόσφαιρα είναι πνιγηρή και μυ- ρίζει καταγιδα!

Γι' αυτό φωνάζουμε στους τυφλωμένους αδελφούς μας: μετανοείτε! μετανοείτε! Ήγγηκε γαρ η βασιλεία των Ουρανών!

Λέμε στους θετικιστές: ανοίχτε τα μάτια του πνεύμα- τος, αφήστε τους νεκρούς να θάψουν τους νεκρούς τους, και πειστείτε επιτέλους πως δεν πρέπει να ψάχνετε μέσα στη σκόνη των ερειπίων για να βρείτε το Πνεύμα, το αιώ- νια νέο, αιώνια αναγεννώμενο Πνεύμα! Και παροτρύνουμε τους συμφιλιωτικούς να ανοίξουν την καρδιά τους στην αλήθεια και να απελευθερωθούν απ' την άθλια και τυφλή σωφροσύνη τους, απ' τη δογματική υπεροψία τους και απ' αυτό το δουλικό φόβο που μαραίνει τις καρδιές τους και παραλύει τις κινήσεις τους.

Ας έχουμε λοιπόν εμπιστοσύνη στο αιώνιο Πνεύμα που δεν καταστρέφει και δεν εκμηδενίζει παρά μόνο γιατί αυτό είναι η ανεξάντλητη πηγή, που αιώνια δημιουργεί κάθε ζωή. Η ηδονή της καταστροφής είναι ταυτόχρονα μια δημιουργική ηδονή!

M. Μπακούιν, 1842

Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ :

1. Ο Μπακούιν αναφέρεται αναμφίβολα σε μια περικοπή απ' τα "κατα Ματθαίο" Ευαγγέλια. "Κανείς δε θα κερδίσει τη βασιλεία των ουρανών λέγοντάς μου. Κύριε! Κύριε! αλλά μόνο πραγματοποιώντας τη θέληση του πατέρα μου που είναι στους ουραμούς"

2 Σύμφωνα με μία σημείωση του **Rainer Beer** (Μπακούιν – "Φιλοσοφία της δράσης", εκδόσεις **Hogner**, Κολωνία) αυτό το ψευδώνυμο αναφέρεται σ' ένα θεωρητικό του Δικαίου, τον **Frederic Julius Stahl**. Ο **Stahl** (1802 - 1861) είναι ένας απ' τους πρωτεργάτες αυτής της χριστιανικασυντηρητικής αντίλη- ψης που αποδίδει στο Κράτος και στο Δίκαιο μια θετική καταγωγή

3 Γύρω στα 594 π.Χ ο Σόλωνας θέσπισε ένα νομο στην Αθήνα που τιμω- ρούσε με μερική ή ολική στέρηση των πολιτικών τους δικαιωμάτων τους πο- λίτες εκείνους που ήταν ένοχοι πολιτικής αδιαφορίας και αποχής σε περίπτω-

ση ταραχών ή γενικού κινδύνου.

4. Υπαινιγμός για το ακόλουθο απόσπασμα του Χέγκελ: "Συχνά το πνεύμα μοιάζει να ξεχνιέται, να χάνεται, αλλά στο εσωτερικό βρίσκεται πάντα σε αντίθεση με τον ίδιο τον εαυτό του. Πρόκειται για εσωτερική πρόοδο, όπως είπε ο Άμλετ για το πνεύμα του πατέρα του: 'Καλά δούλεψες, γέρα-τυφλοπόντικε!', ώσπου βρίσκει στον εαυτό του αρκετή δύναμη για να σπάσει το γήινο φλοιό που το χωρίζει απ' τον ήλιο". Ο Μαρξ θα χρησιμοποιήσει την ίδια εικόνα: "'Όταν η επανάσταση θα ολοκληρώσει την υποχθόνια εργασία της, η Ευρώπη θα ανσηθήσει και θα φωνάξει: Καλά έκοψες γερο-τυφλοπόντικε!"

5. Πρβλ Προυτόν ("Φιλοσοφία της Προόδου", 1853): "... Η μισθωτή τάξη, η πιο πολυάριθμη και η πιο φτωχή, και μάλιστα τόσο πιο φτωχή όσο πιο πολυάριθμη είναι. ."

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Γράμμα του Μπακούιν στον Ρούγκε

Νησί του Αγίου Πέτρου,
στη λίμνη της Μπιέν
– Μάιος 1843

Ο φίλος μας Μ. (Μαρξ) μου έστειλε το γράμμα σας του Βερολίνου. Φαίνεστε δυσαρεστημένος απ' τη Γερμανία. Βλέπετε μονάχα το στενό κύκλο της οικογένειας, όπου ο φιλισταίος ζει αποτραβηγμένος μέσα σε τέσσερις τοίχους με τις σκέψεις του και τις επιθυμίες του, και δεν μπορείτε να πιστέψετε στην άνοιξη που θα τον βγάλει απ' την τρύπα του. Αγαπητέ φίλε, μη χάνετε την πίστη σας, ποτέ αυτό! Φανταστείτε λοιπόν: εγώ, ο Ρώσος, εγώ, ο Βάρβαρος, δεν απαρνιέμαι την πίστη μου, δεν απελπίζομαι απ' τη Γερμανία, κι εσείς, που είστε στην καρδιά του κινήματος, εσείς που το ζήσατε απ' τις απαρχές του και που ξαφνιαστήκατε απ' την άνοδό του, εσείς τώρα θέλετε να καταδικάσετε, σαν ανίσχυρες, τις ίδιες αυτές ιδέες στις οποίες αποδίδετε μια απόλυτη αξία, ενώ η δύναμή τους δεν είχε ακόμα δοκιμαστεί! Ω, βέβαια συμφωνώ μαζί σας, θα περάσει πολύς καιρός ακόμα μέχρι να δούμε ν' ανατέλλει το 1789 της Γερμανίας! Μήπως θάναη η πρώτη φορά που οι Γερμανοί έρχονται με καθυστέρηση πολλών αιώνων; Αλλά αυτός δεν είναι λόγος για να σταυρώνουμε τα χέρια τούτη τη στιγμή, ούτε για ν' απελπιζόμαστε σαν δειλοί. Αν άνθρωποι σαν και σας δεν πιστεύουν πια στο μέλλον της Γερμανίας και δε θέλουν πια να εργαστούν γι' αυτό, ποιος λοιπόν θα πιστέψει σ' αυτό το μέλλον, ποιος λοιπόν θα δράσει; Σας γράφω αυτό το γράμμα απ' το νησί του Ρουσσώ, στη λίμνη της Μπιέν. Το γνωρίζετε, δεν τρέφομαι με χίμαιρες και με λόγια, ωστόσο είμαι συγκινημένος ως τα τριςβαθα της ύπαρξής μου από την

ιδέα ότι βρέθηκα ακριβώς εδώ τούτη τη μέρα που σας γράφω για ένα τέτοιο ζήτημα. Ω, είμαι σίγουρος πως η πίστη μου στη νίκη της ανθρωπότητας πάνω στους παπάδες και τους τυράννους, είναι η ίδια η πίστη που ο μεγάλος εξόριστος σκόρπισε σε χιλιάδες καρδιές και που την έφερε μαζί του σε τούτο το άσυλο. Ο Ρουσσώ και ο Βολταίρος, αυτά τα αθάνατα πνεύματα, γνωρίζουν μια αναγέννηση, γιορτάζουν την ανάστασή τους μέσα στα πιο προικισμένα μυαλά του γερμανικού έθνους, ένας μεγάλος ενθουσιασμός συνεπαίρνει και πάλι τον κόσμο για τον ανθρωπισμό και για ένα κοινωνικό καθεστώς που πρέπει να στηρίζεται τελεσίδικα και πραγματικά πάνω στο άτομο, τον εμψυχώνει ένα φλογερό μίσος ενάντια στους παπάδες που μολύνουν αναισχυντα ότι μεγαλειώδες, ότι αληθινό περικλείει η ανθρώπινη φύση. Η φιλοσοφία θα παίξει ακόμα μια φορά το ρόλο που τόσο ένδοξα έπαιξε στη Γαλλία. Και δεν πρέπει καθόλου να την καταδικάζουμε με το πρόσχημα πως οι αντίπαλοί της κατάλαβαν την επίφοβη δύναμή της πριν καν η ίδια τη συνειδητοποιήσει ξεκάθαρα. Η φιλοσοφία έχει κάτι το αφελές: αρχικά δεν περιμένει μάχες και διωγμούς, θεωρεί όλα τα άτομα λογικά πλάσματα και απευθύνεται στη λογική τους, λες κι αυτή ασκεί πάνω σε όλους μια παντοδύναμη κυριαρχία. Είναι απολύτως φυσιολογικό το ότι οι αντίπαλοί μας επιδίδονται στην πάλη ενάντια στη λογική χρησιμοποιώντας παράλογα μέτρα, αυτοί που έχουν το θράσος να δηλώνουν: "Είμαστε άνθρωποι στερημένοι λογικής, και θέλουμε να μείνουμε τέτοιοι!" Τέτοια γεγονότα δεν αποδεικνύουν παρά μόνο την παντοδυναμία της φιλοσοφίας κι αυτές οι φωνασκίες αναγγέλλουν ήδη τη νίκη της. Ο Βολταίρος λέει κάπου: "Εσείς, ανθρωπάκοι, γαντζωμένοι σε μια μικρή θέση που σας δίνει μια μικρή εξουσία μέσα σε μια μικρή χώρα, τολμάτε να υψώνετε τη φωνή σας ενάντια στη φιλοσοφία." Ζούμε στη Γερμανία την περίοδο του Ρουσσώ και του Βολταίρου και "αυτοί ανάμεσά μας που είναι αρκετά νέοι για να δρέψουν τους καρπούς της προσπάθειάς μας, θα δουν μια μεγάλη επανάσταση και θα ζήσουν σε μια εποχή όπου θα αξίζει τον κόπο να γεννηθεί κανείς". Μπορούμε να επαναλάβουμε αυτά τα λόγια του Βολταίρου, χωρίς να φοβόμαστε,

αυτή τη φορά περισσότερο απ' ό τι την προηγούμενη, τη διάφευση της ιστορίας.

Οι Γάλλοι είναι ακόμα και τώρα δάσκαλοι μας. Έχουν, στον τομέα της πολιτικής, το προβάδισμα πολλών αιώνων. Και πόσες συνέπειες δεν πηγάζουν απ' αυτό το γεγονός! Αυτή η ρωμαλέα λογοτεχνία, αυτή η ζωτανή ποίηση, αυτές οι καλές τέχνες: τόσα πράγματα που με δυσκολία μπορούμε να καταλάβουμε! Πρέπει να κερδίσουμε το χαμένο καιρό, πρέπει να αναθεωρήσουμε τη μεταφυσική μας αλαζονεία που δε φέρνει στον κόσμο καμιά ζεστασιά, πρέπει να μάθουμε να δουλεύουμε μέρα-νύχτα για να καταφέρουμε να ζήσουμε μαζί με τους ανθρώπους σαν άνθρωποι, να γίνουμε ελεύθεροι και να κάνουμε τους άλλους ελεύθερους, πρέπει — επιμένω πάντα σ' αυτό το σημείο — να κυριεύσουμε την εποχή μας με τις ιδέες μας. Ο ρόλος του στοχαστή και του ποιητή είναι να προσβλέπει στο μέλλον και να οικοδομήσει έναν καινούριο κόσμο ελευθερίας και ομορφιάς μέσα σ' αυτό το χάος της παρακμής και της σαπίλας που μας περιβάλλει.

Και μπροστά σ' όλα αυτά, εσείς, μνημένος στο μυστήριο των αιώνιων δυνάμεων που μόλις γέννησε η σημερινή εποχή, είστε έτοιμος να απελπιστείτε; Αν απογοητεύεστε απ' τη Γερμανία, είναι σαν να απογοητεύεστε απ' τον ίδιο σας τον εαυτό, σαν να απαρνιόσαστε τη δύναμη της αλήθειας στην οποία αφιερώσατε τη ζωή σας. Λίγοι άνθρωποι έχουν τόση ευγένεια για να αφοσιωθούν ολοκληρωτικά και ανεπιφύλακτα στην αλήθεια και το απελευθερωτικό έργο της, λίγοι άνθρωποι είναι ικανοί να κάνουν τους σύγχρονούς τους να μοιραστούν μαζί τους αυτή τη συγκίνηση της καρδιάς και του πνεύματος. Αλλά αν ένας απ' αυτούς καταφέρει να γίνει η ίδια η φωνή της αλήθειας και να γοητεύσει τον κόσμο με τη μελωδία της, θα είναι βέβαια πεισμένος για το θρίαμβο της υπόθεσής της. Κι αν ένας άλλος θέλει νάχει την ίδια βεβαιότητα, θα πρέπει να γνωρίσει την ίδια εργασία και την ίδια επιτυχία.

Τώρα συμφωνώ μαζί σας ότι πρέπει να κόψουμε τους δεσμούς μας με το ίδιο το παρελθόν μας. Νικηθήκαμε: μπορεί κάποιος να αντιτείνει πως μόνο η ωμή βία εμποδι-

σε την κίνηση της σκέψης και της ποίησης, αλλά αυτή η ωμότητα θα ήταν αδύνατη αν δεν είχαμε μείνει απομονωμένοι μέσα στον ελεφάντινο πύργο των σοφών θεωριών και αν είχαμε το λαό στο πλευρό μας. Δεν υπερασπίσαμε μπροστά του τη δική του υπόθεση. Οι Γάλλοι έδρασαν διαφορετικά, κι εκεί θα είχαν συντρίψει τους ελευθερωτές τους αν το μπορούσαν.

Ξέρω ότι αγαπάτε τους Γάλλους κι ότι αισθάνεστε την ανωτερότητά τους. Αυτό αρκεί για να έχει κανείς μέσα σε μια τόσο μεγάλη υπόθεση τη σταθερή θέληση να τους φτάσει και να γίνει όμοιος τους. Τι αισθήματα, τι ανείπωτη χαρά μας προκαλεί αυτή η προσπάθεια κι αυτή η δύναμη! Ω, πόσο ζηλεύω το έργο σας, κι ακόμα και το θυμό σας, γιατί αυτό δεν είναι το κοινό αίσθημα σε όλες τις ευγενείς ψυχές του λαού σας; Νάμουν μονάχα ικανός να συμμετέχω σ' αυτό το έργο! Να δώσω το αίμα μου και τη ζωή μου για την απελευθέρωση του γερμανικού λαού! Πιστέψτε με, θα αναπτερωθεί και θα ξεπροβάλλει μπροστά στα μάτια όλων μέσα στην ιστορία των ανθρώπων. Αυτή η ντροπή των Γερμανών, να είναι οι καλύτεροι υπηρέτες όλων των τυραννιών, δε θα είναι γι' αυτούς για πάντα ένας τίτλος δόξας. Τους κατηγορείτε ότι δεν είναι ελεύθεροι, ότι είναι ένας λαός με εγωιστικές βλέψεις. Λέτε μονάχα αυτό που είναι: πως θέλετε έτσι να δείξετε κι αυτό που θα γίνει;

Μήπως στη Γαλλία δεν υπήρξε η ίδια ακριβώς περίπτωση, και βλέπετε πως ολόκληρη η Γαλλία έφτασε γρήγορα στη δημόσια ζωή και πως οι γιοί της έγιναν πολιτικά όντα. Δεν έχουμε το δικαίωμα να παρατάμε την υπόθεση του λαού, ακόμα κι όταν ο ίδιος την εγκαταλείπει. Φεύγουν μακριά μας, αυτοί οι φιλισταίοι! Μας καταδιώκουν: όμως με ακόμα περισσότερη πίστη τα παιδιά τους για να αφοσιωθούν στην υπόθεσή μας. Οι πατέρες τους προσπάθησαν να δολοφονήσουν την ελευθερία — αυτά θα βαδίσουν ως το θάνατο για χάρη της ελευθερίας.

Και πόσα πλεονεκτήματα δεν έχουμε σε σχέση με τους ανθρώπους του 18ου αιώνα! Αυτοί εκφράζανε τη σκέψη τους μέσα σε μια εποχή έλλειψης καλλιέργειας. Εμείς βλέπουμε ζωντανά μπροστά στα μάτια μας τα θαυμαστά αποτελέσματα που γένησαν οι ιδέες τους και μπορούμε

να έρθουμε σ' επαφή μ' αυτές στην πράξη. Ας πάμε στη Γαλλία, ας πατήσουμε στην άλλη όχθη του Ρήνου και θα βρεθούμε αμέσως στο περιβάλλον αυτών των νέων θεσμών που δεν είδαν ακόμα το φως στη Γερμανία. Η διάδοση του πολιτικού πνεύματος σε όλα τα στρώματα της κοινωνίας, η δύναμη της σκέψης και της ευγλωττίας που απελευθερώνεται στα λαμπρά πνεύματα μόνο χάρη στο κύρος που αποκτά κάθε λέξη χάρη στο κύρος ενός ολόκληρου λαού: όλα αυτά που τώρα είναι ζωντανά μπροστά μας, μπορούμε να τα γνωρίσουμε. Ένα ταξίδι στη Γαλλία κι ακόμα περισσότερο μια αρκετά μακρόχρονη διαμονή στο Παρίσι θα είναι πολύ χρήσιμα για μας.

Οι γερμανοί θεωρητικοί άξιζαν σε μεγάλο βαθμό αυτό που τους συμβαίνει τώρα: νάτοι που γκρεμίζονται απ' τα ύψη του Ουρανού τους, και οι ακαλλιέργητοι θεολόγοι κι οι ηλίθιοι αρχοντοχωριάτες τους μεταχειρίζονται σαν κυνηγετικά σκυλιά, τους τραβάνε απ' τ' αυτί για να ξαναμπούν στο σωστό δρόμο. Θα τους κάνει μεγάλο καλό αυτή η πτώση αν τους θεραπεύσει απ' την αλαζονεία τους. Απ' αυτούς μονάχα εξαρτάται αν θα αντλήσουν τώρα διδάγματα απ' την ατυχία τους, αν θα καταλάβουν ότι βρέθηκαν παρατημένοι απ' όλους μέσα στη σκοτεινή μοναξιά των κορυφών και πως δε θάνατι ασφαλείς παρά μόνο μέσα στους κόλπους του λαού. Ποιος θα κερδίσει το λαό; Εμείς ή εσείς; Να τι φωνάζουν στους φιλόσοφους αυτοί οι άθλιοι ευνούχοι. Αίσχος για μια τέτοια συμπεριφορά! Αλλά δόξα και τιμή στους ανθρώπους που υποστηρίζουν τώρα νικηφόρα την υπόθεση της ανθρωπότητας!

Εδώ, και μόνον εδώ, αρχίζει η μάχη και η υπόθεσή μας είναι τόσο ισχυρή ώστε εμείς, που είμαστε μια φούχτα διασκορπισμένοι άνθρωποι με δεμένα τα χέρια, με την πολεμική κραυγή μας και μόνο σπέρνουμε τον τρόπο και τον πανικό στις μυριάδες των εχθρών μας. Λοιπόν, θάρρος! θέλω να σπάσω τις αλυσίδες σας, ω εσείς Γερμανοί που θέλετε να γίνετε Έλληνες, εγώ, ο Σκύθης! Στείλτε μου τα έργα σας: θα φροντίσω να τυπωθούν στο Νησί του Ρουσσώ και θα γράψω ακόμα μια φορά με πύρινα γράμματα στον ουρανό της ιστορίας: Θάνατος στους Πέρσες!

Αυτό το άρθρο είναι το πρώτο γραφτό που δημοσίευσε ο Μπακούιν, σε ηλικία 28 χρονών, στην εφημερίδα "Γερμανικά Χρονικά" (Οκτώβρης 1842) που εξέδιδε στη Δρέσδη ο Άρνολντ Ρούγκε. Ο τόπος και ο χρόνος της έκδοσης και ολοφάνερα το περιεχόμενό του το τοποθετούν ολοκληρωτικά στον κύκλο των ιδεών των "Νεαρών Χεγκελιανών", είναι λοιπόν, ένα ντοκουμέντο τόσο για την εξέλιξη της χεγκελιανής αριστεράς, όσο και για τη διαμόρφωση των μετέπειτα ιδεών του ίδιου του Μπακούιν. "Η Αντίδραση στην Γερμανία" υπογραφόταν με το ψευδώνυμο Ζυλ Ελυζάρ και έφερε τον υπότιτλο "Απόσπασμα από έναν Γάλλο". Στο γεγονός ότι χρησιμοποίησε το όνομα ενός Γάλλου, αν εξαιρέσουμε κάποια πιθανά μέτρα προφύλαξης (τα "Γερμανικά Χρονικά" κλείστηκαν απ' την αστυνομία λίγους μήνες αργότερα), είναι εμφανής η προσπάθειά του να συνδέσει τα "αριστερά" συμπεράσματά της χεγκελιανής φιλοσοφίας με την παράδοση και την οπτική του γαλλικού σοσιαλισμού (μα ανάλογη φροντίδα που βλέπουμε και στον Μαρξ τον ίδιο περίπου καιρό).